БҮХЫ ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

Буряад ҮНЭН

КПСС-эй Бурядай обкомой, Улан-Удын горкомой, Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй орган

36-хи жэлээ гарана

№ 307 (9139)
ДЕКАБРИИН
31
ЧЕТВЕРГ
1959 он

Сэн 20 мүнгэн

БУРЯДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар П. С. Яковлевые шагнаха тухай

Горно промышленностьда олон жэлдэ һайнаар хүдэлмэрилһэнэйнь түлөө, түрэһөөр таби наһа гүйсэһэнтэйнь дашарамдуулан, Галуута Нуурай рудо-управлениин начальник Петр Степанович Яковлевые Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха.

Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ Д. ЦЫРЕМПИЛОН.

Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретариин орондо—Президиумэй гэшүүн Ф. БУДАЖАБЭ.

Улан-Удэ, Соведүүдэй Байшан.
1959 оной декабриин 30.

ХҮДӨӨ АЖАХЫЕ СААШАДАНЬ ДЭБЖЭЭХЫН ТУЛАДА АРГА БОЛОМЖОЁО БҮРИ ХҮСЭДӨӨР ХЭРЭГЛЭХЭ

Советскэ Союзай Коммунистическэ партиин Центральна Комитедэй Пленум дээрэ 1959 оной декабриин 25-да нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэһэн үгэ

Нүхэдүүд! Долоон жэлэй түрүүын жэл бологшо энэ жэлдэ ара-ай ажахын бүхы һалбаринуудта э амжалтанууд туйлагдаа. Ара-ай ажахын түсэбэй, социалисти-скэ уялгануудай болзорһоо урид үүргэгдэжэ байһан тухай мэдээлнүүд ороной бүхы нютагуудһаа э үдэрнүүдтэ ороно. Партиин XI съездын шиидхэбэринүүдые элүүлхын түлөө тэмсэлшэдэй түү зэргэдэ ябаһан Москвагай, енинградай экономическа райоудай ажалшад гайхамшагта амалтануудые туйлаа.

Долоон жэлэй түрүүшын жэлые ухы оромнай ехэ дэбжэлтэтэйгээр үгэсхэжэ байна. Промышленна родукци үйлэдбэрилгэ түсэбэй һоор 7,7 процентээр нэмэхэ гэжэ араалагдаһан аад, 11 һарын турша о 11,3 процентээр нэмэһэн байна. нэ хадаа тон һайнаар, найдамтайаар эхи табилга болоно гээшэ.

Долоон жэлэй түрүүшын жэлдэ янга гаран шэнэ томо предприянууд ашаглалгада үгтэхэ. Тииэжэ ашаглалгада үгтэхэ эдэ заодууд, фабриканууд, шахтанууд, уднигууд, электростанцинууд маай ороной промышленностьда ехэ улгуури боложо үгэхэ байна.

Совет арадай байдал саашадань айжаруулха түсэбүүд амжалтаайгаар бэелүүлэгдэнэ. Тон бэрхээй һалбари бологшо гэр байрын арилгада илангаяа горьтой үрэ үн туйлагдаа.

Городуул болон хүдэлмэришэнэй осхонуудта хамта дээрээ 80 миллион үлүүтэй дүрбэлжэн метр талайтай гэр гэхэ гү, али 2 миллион 00 мянга гаран таатай зохид байа 1959 ондо баригдаа. Гадна олхознигууд, хүдөөгэй һуурин азарнуудай интеллигенци 850 янга шахуу байрын гэр баряа.

Хүдөө ажахы хүгжэн дэбжэнэ. нэ жэлдэ олон районуудта сагай ларилай тааруугүй байбашье, айн үрэ дүн туйлагдаа гэжэ мээрхэ хэрэгтэй. Мүнөө жэлдэ хоёр иллиард 845 миллион пүүд ороо-о тараан бэлэдхэгдээ. Урда тээхи үрбэн жэлдэнь дунда зэргээр хоёр иллиард пүүд тараан бэлэдхэгдээг байгаа һаа, һүүлшын дүрбэн жэлдэ 3 миллиард пүүд бэлэдхэгээ гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Ороной колхоз, совхозуудта 1959 ной 11 һарын турша соо мяха балга 32 процентээр, мяха худалажа абалга 36 процентээр эмээ. Колхоз, совхозуудта һү аалга 15 процентээр, һү худалдаа абалга 16 процентээр нэмээ, малай тоһо абалга нилээд ехэ болоо.

Хлопогой һайн ургаса хуряагдаа. Нёдондо жэлдэ дүрбэн миллион 373 мянган тонно хлопок бэлэдхэгдэһэн байгаа һаа, мүнөө дүрбэн миллион 669 мянган тонно бэлэдхэгдэһэн байна. Энэ хадаа манай орондо хлопок таридаг болоһон сагһаа хойшонхи ямаршье жэлдэ бидэнэй хуряажа абаһан хлопогһоо ехэ байна. Энэ жэлдэ Узбекистанай, Таджикистанай ажалшад илангаяа шалгараа. Хлопок ургуулха уялгаяа тэдэнэр нэрэтэй солотойгоор дүүргээ. Хлопок ургуулжа абаха асуудалнууд тухай элидхэлшэд нүхэд Рашидов, Ульджабаев, тэрэшэлэн Пленум дээрэ үгэ хэлэгшэд дэлгэрэнгыгээр хэлээ.

Зарим республикануудта хлопок ургуулан абаха түсэб дүүргэгдээгүй гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Теэд эдэ республикаһаа ерэһэн нүхэдүүд түсэбөө юундэ дүүргээгүй тухайгаа һайса тайлбарилһан байна даа. **(Зал соо шэмээтэй болоно).** Энэнь мүн лэ удхашанартай: түсэбөө юундэ дүүргээгүйень зүбөөр ойлгохо болоо гээшэ һаа, ерэхэ жэлдэ тэдэнэй түсэбөө дүүргэхэгүйе эртээнһээ харуулһан ябадал болоно гэжэ тооложо болохоор бшуу.

Хими ехээр хүгжөөжэ, хэмэл утаһа бүри элбэгээр гаргажа байбашье, бидэнэр саашадаа хлопок улам ехээр ургуулдаг болохо ёһотойбди. Хлопок манай орондо угаа шухала хэрэгтэй байна.

Сахарай свёкло 1958 онойхидо орходоо мүнөө жэлдэ багашагаар хуряагдаа. Гэбэшье 1954—1958 онуудта жэл бүри дунда зэргээр абтаһанда орходоо энэ жэлдэ сахарай свёкло ехээр ургуулагдаһан байна. Мүнөө жэлдэ нёдондоной-хидо орходоо 600 мянган тонноор ехэ сахар шанагдаа. Бидэнэр долоон жэлэй даабарита тоонуудаар хараалагдаһанһаа ехээр сахар гаргаабди, саашадаашье энээнээ үлүүлжэл ябаха байна гээшэ хабди. Сахар бүри ехээр шанажа гаргадаг болохо гээшэ ехэ удхашанартай гэжэ бидэнэр тоолонобди.

Хүдөө ажахын бусад продуктнуудые абалга энэ жэлдэ мүн лэ дээшэлээ. Үрэ жэмэс, виноград, сайн набша ургуулан абалгын дээшэлһэн тухай Пленум дээрэ элидхэл хэгшэд, үгэ хэлэгшэд олон һонирхолтой мэдээнүүдые дурдаһан байна. Эдэ бүгэдэ совет хүнүүдэй байдалые улам һайжаруулна.

Рязаниин областиин ажалшадай жэшээ ямар юумэндэ һурганаб

Мал ажал хүгжөөлгын асуудалуудтухай бүри дэлгэрэнгыгээр огтожо хэлэхыемни зүбшөөгыт. Мяха, һү абалгын, тэдэниие худалдалгын энэ жэлдэ хэр зэргээр эмэһэн тухай би хэлээ һэм. Урдань иимэ түргэн нэмэлтэ туйлагашагүй шэнгеэр тоологдодог байаа. Бидэнэр мүнөө бултадаа Рязань тээшэ харанабди. Юуб гэхэдэ, тэрэ нёдондонойхидо орходоо гурба дахин ехэ мяха гүрэндэ худалдажа бултанай сэдьхэл хүдэлөө бшуу!

Таанад, нүхэдүүд, энэ тоо тухай бодоод үзыт: ороной совхозууд болон колхозуудһаа мяха худалдан абалга бүхы дээрээ орон доор нэгэ жэлэй турша соо 36 процентээр нэмээл. Энэ тон һайн амжалта болоно!

Бүхы дээрэнь гүрэнэй худалдажа абаһан мяханай 83 процентнь, һүнэй—92 процентнь колхоз, совхозуудһаа ороһон байна. Энэ хадаа социалистическэ системын хүдөө ажахын ехэ илалта болоно.

Һаяшаг болотор һү, мяханай нилээд ехэ хубинь колхознигуудай хубиин ажахынуудһаа ородог байгаа гэжэ таанад, нүхэдүүд, мэдэнэ ёһотойт. Энэ хадаа манай социалистическэ сектортэ тон аягүй ушар байгаа. Энэ хадаа социалистическэ системын хүдөө ажахыда эсэргүүгээр социализмын дайсадай элдэб эсын хардалга гүрдэлгэ хэхэ шалтаг боложо үгэдэг байгаа.

Гэбэшье бидэнэр мүнөө тад ондоо б[illegible]тай болоод байнабди. [illegible] һү социалистическэ сектор гол түлэб һайнаар үгэдэг болоо. Колхоз, совхозууд ороной хэрэглэмжые һү, мяхаар хангана. Нүхэдүүд, энэ тон ехэ политическэ удхашанартай. **(Альга ташалга).**

Һү һаалга 15 процентээр нэмээ гэжэ хэлэгдээ һэн. Хэрбээ энээнэй зургаан жэлэй саада тээ тохёолдоод байгаа һаань, бидэнэр бултадаа тэрэниие ехэ амжалта гэжэ тоолоод, иимэ үрэ дүнгэй түлөө магтаха байгаабди. Мүнөө манай байдал тад ондоо. Жэлэй турша соо 15 процентээр нэмээхэ гээшэ бага гэжэ хэлэгдэнэ. Энэ тон зүб.

Ороной колхоз, совхозуудта бултандань шахуу һү һаалга дээшэлээ. Энэ тон һайн даа, зүгөөр һү һаалгые дээшэлүүлхэ зорилгын хододоо табигдадаг байха болобошье, энэ гол шухала юумэниинь бэшэ болоно. Гол шухала юумэниинь юуб гэхэдэ, үнеэдэй тоо олон болгохо хэрэгтэй. Мүнөө манайда үнеэднай тиимэ олон бэшэ: олон колхоз, совхозуудта 100 гектар газар бүридэ 4—6 үнеэн хүртэнэ. 100 гектар бүридэ 10—12 үнеэтэй колхоз, совхозууд бии. Энээнэйнь түлөө бидэнэр тэдэниие магтадаг байнабди. Хэрбээ колхоз гү, али совхоз эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ 20 үнеэтэй байгаа гээшэ һаань, тиимэ ажахын хүтэлбэрилэгшэд баатарнуудһаа өөрэгүйдэ тоологдодог.

Мүнөө кукуруза ургуулжа шадаха болообди гэжэ бидэнэр ёһотойгоор лэ мэдэрээд байхадаа, эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ 25 үнеэтэй болохын түлөө тэмсэхэ ёһотойбди. Энэ хадаа олон бэшэ, харин багадахадаашье болохо байна. Кукурузые шадамараар ургуулаад байгаа һаа, тэжээл бүри элбэгээр бэлдэхэ, тиимэһээ малайнгаа тоо олон болгохо тон һайн арга бии болохо байна. Энээндэ тон ехэ анхарал хандуулха хэрэгтэй.

Малай тоһо нилээд ехээр абадаг болообди. 1959 ондо орон дотор 845 мянган тонно гү, али дунда зэргээр хүч бүхэндэ хүртэсын талаар 4 килограмм малай тоһон абтаһан байна.

Америкын Холбоото Штадуудта 1958 ондо фермэнүүдэй иилүүлжэ гаргаһые хараадаа абалсабал, 685 мянган тонно гү, али хүн бүхэндэ хүртэсын талаар 3,9 килограмм тоһон абтаһан байха юм. Холбоото Штадуудай хүдөө ажахын департаментын сэгнэлтээр мүнөө жэлдэ фермэнүүдэй иилүүлһые хараадаа абалсабал, 658 мянган тонно гү, али хүн бүхэндэ хүртэсын талаар 3,7 килограмм тоһон абтаха байна.

Тиимэ болохолоороо хүн бүхэндэ малай тоһоной хүртэсын талаар Советскэ Союз 1959 ондо Америкын Холбоото Штадуудые ахижа гараба. **(Удаан альга ташалга).**

Нүхэдүүд, энээн тухай тэмдэглэхэдэ аятай байна. Юуб гэхэдэ, КПСС-эй ЦК-гэй 1953 оной, мүн 1955 оной Плекумүүдэй шиидхэбэринүүдэй гаргагдажа, хүдөө ажахые хүгжөөлгөөр манайда бии байһан дутуу дундануудые партиин шууд сэхээр элирүүлһэнэй һүүлээр, колхозуудынь нэрээ хухараа, Советскэ Союзай хүдөө ажахыда кризис боложо байна гэхэ мэтээр США-гэй хархис хэблэл шууяа татаа һэн. Теэд совет хүнүүд тэдэндэ «кризисые» харуулбал даа! Энэмнайшье эхининь болоно бшуу. Тэдэнэр энээндэмнай дадажа байг лэ. Хүн бүхэндэ тоһоной хүртэсын талаар бидэнэр США-е ахижа гараабди. Манайда бүхы дээрээ һү һаажа абалга США-гэйхиһээ ехэ байна. Мяха абалгаар США-е бидэнэй ахижа гараха саг ойртоо. **(Альга ташалган).**

Энээнэй түлөө американецууд бидэндэ дураа гутаха эрхэгүй гэжэ би бодоноб. Мал ажалай продуктнуудые абалгаар тэдэниие бидэнэй хүсөөд, ахяад байхада, ямаршье муу юумэ тэдэндэ болохогүй ха юм. Манайда мяха, һү болон тоһоной элбэг болоо һаань, хүнүүднай улам һайнаар ажаһуудаг болохо. Американска ёһоной ажабайдалые магтагшадай һайрхалга, дээрэлхэлгые совет хүнүүд болюулжа шадаха. Бүхы түхэлэй продукци абалгаар социалистическэ ажахы капитализмһаа булюу һайн байһанаа харуулха. **(Нэрьемэ альга ташалган).** Харуулха гэжэ хэлэхэдэ, тиимэшье зүб болоногүй гээшэ ха. Социалистическэ ажахы яашагүй булюу һайн байһанаа харуулаад, тодоруулаад байна. Энэ баримтатай эбсэжэ шададаггүйшүүлдэ гү, али хүсэдэггүйшүүлдэ бусад түхэлэй продуктнуудаар США-е бидэнэр ахин гарахадаа, бүри үнэмшэсэтэйгөөр харуулхабди. Тиихэдээ тэдэндэ бидэнэр иигэжэ хэлэхэбди: танай үйлэдбэри энэ, манайхи иимэ. Хараад үзыт, манайда, Советскэ Союзда мүнөө бүтээгдэдэг иимэ эд бараан, иимэ продукциин хүн бүхэндэ хүртэсын талаар танайхида, Холбоото Штадуудайхида орходоо ехэ гэжэ бүхы мэдээнүүд гэршэлнэ. **(Альга ташалган).**

Нүхэдүүд! Мүнөө жэлдэ ороной олон республика, областьнууд һайнаар хүдэлөө. Россин Федераци нэгэ миллион тонно мяха түсэбһөө гадуур гүрэндэ худалдаха уялга абаа һэн. Республика өөрынгөө уялгые нэрэтэй солотойгоор дүүргээ. Декабриин 20-ной байдалаар дүрбэн миллион 200 мянган тонно гү, али түсэбһөө нэгэ миллион тонноор ехэ мяхан худалдагдаа. **(Альга ташалган).**

Мал ажал хүгжөөлгөөр Украинын, Белоруссиин, мүн бусад республикануудай амжалтануудые туйлаһаниинь мэдээжэ. Нүхэдүүд, би тоонуудые дурдахадаа юумые балартуулхагүйб, харин эдэ тоонуудые хэрэглэн, бүри хурсаар хэлэжэ, амжалтануудай туйлагдаашье һаань, эдэ юрэнхы амжалтануудта хабаадалгань ондо ондоо байна гэжэ тэмдэглэхэ байнаб. Зарим тоо минии дурдахада, энэнэй ямар удхатай байһыень таанад өөһэдөө мэдэрхэ ёһотойт гэжэ һанаха байнаб. Харин эдэ тоонуудые илангаяа бусадтай сасуулан дурдахадамни заримашуул аягүйрхэхэл байха.

Жэшээлхэдэ, 1959 оной 11 һарын турша соо колхоз, совхозуудта мяха абалга, мүн бүхы янзын ажахынуудһаа мяха худалдажа абалга тус тус республикануудта иимээр нэмээ:

	Мяха абалга	Мяха худалдалга
	(1958 онойхитой сасуулхада процентээр)	
Россин Федераци	35	38
Украинын ССР	30	22
Казагай ССР	37	73
Белоруссиин ССР	31	23
Литвагай ССР	32	36
Латвиин ССР	39	63
Эстониин ССР	42	51

Мяха абалгые, худалдалгые нэмээхэ манай арга боломжонууд һураггүй ехэ. Энээн тухай түрүү колхоз, совхозуудай, районууд болон областьнуудай дүй дүршэл гэршэлэн харуулна.

Рязаниин областиин хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй ажалай ехэ габьяае тусгаар тэмдэглэхэ хэрэгтэй. ЦК-гэй декабриин Пленумэй һүүлээр 1958 ондо областиин колхоз, совхозууд нэгэ жэлэй турша соо мяха абалгые 3,8 дахин нэмээгээд, гүрэндэ мяха худалдалгые 3 дахин дээшэлүүлхэ гэһэн уялга абаа һэн. Тиихэ үедэ рязаниинхидай зохёохы хүсэ шадалда этигэдэггүйшүүл бии байһан юм. Зүгөөр тэдэ этигэдэггүйшүүл буруутаба.

Нүхэдүүд, рязаниинхид уялга абаһан тухайгаа мэдүүлхынгээ урда тээ, тэрээн тухайгаа һайса бодожо үзэһэн байгаа. 1959 оной январиин эхеэр минии Белоруссида байхада, намда хонходожо, иигэжэ мэдээсэһыень һананаб. Рязаниинхид нэгэ жэлэй турша соо колхоз, совхозуудта мяха абалгые 3,8 дахин нэмээжэ, 1958 онойхидо орходоо гурба дахин ехэ мяха гүрэндэ худалдаха гэһэн уялга абаа. Теэд яаха гээшэбибди. Эдэ уялгануудыень толилхо гүбди али, үгы гү? гэжэ намһаа асууһан байгаа. Иимэ юумэ хэхэ гэжэ рязаниинхидай хам ороо гээшэ һаань, эдэ уялгануудыень толилхо хэрэгтэйл даа гэжэ би харюусаа һэм.

— Дүүргэжэ шадаха гээшэ гү?

— Рязаниинхид уялга абаа хада, тэрэнээ дүүргэхэл. Нүхэр Ларионовые танихаб, ехэ бодолтой хүн байха. Тэрэ дүүргэхэ аргагүй уялга абажа һайрхажархёод, хожомынь ядалдаха, тайлбарилан хэлэбэл, таһалдалда орохо байгаа һаа, тэрэ иимэ алхам хэзээдэшье хэхэгүй. Тэрэ иимэ юумэ хэхэм гэхэгүй һэн гэжэ би хэлэһэн байгааб.

— Бусад областьнуудай уялгануудые яахабибди? Тэдэ. дүүргэжэ шадаха гээшэ гү? гэжэ асуугаа һэн.

Өөһэд тухайгаа, уялганууд тухайгаа өөһэдөө бодожо үзэг лэ. Тэдэнэр уялгануудаа дүүргэхэ ёһотой ха юм, хүсэ шадалаа, арга боломжонуудаа тэдэнэр тооложо үзэг лэ.

Рязаниинхидай жэшээгээр олон нүхэдүүд ехэ уялгануудые абаһан байгаа. Колхоз, совхозуудай, районууд болон областьнуудай нилээд олониинь уялгануудаа дүүргээ. Теэд зарим хүтэлбэрилэгшэд мүнөө жэлэй дүүрэхэеэ байхада, гоёожо хэлэбэл, тэдэнэр «тухашаршоо». Теэд яахаб, уялга абабал, «тухашаржа», урагшагүйдэхэгүй, харин тэрэнээ дүүргэхэ хэрэгтэй гэжэ мэдэдэг болог лэ. Мүнөө жэлдэ уялгануудаа дүүргээгүй нүхэдүүд энээнһээ өөһэдөө шухала тобшолол хэхэ бэзэ гэжэ би бодоноб.

Рязаниин область 50 мянган тонно мяха гүрэндэ худалдаха түсэбтэй байһан аад, 150 мянган тонно мяха худалдаа. Иигэжэ гурбан жэлэй түсэб дүүргэгдээ. Тиихэдэ областиин колхоз, совхозууд малайнгаа тоо нилээд олон болгоо.

Абаһан уялгануудаа дүүргэлгээр гайхамшагта үльгэр жэшээ харуулһанайнь түлөө колхознигуудта, совхозуудай хүдэлмэришэдтэ, хүдөө ажахын мэргэжэлтэдтэ, партийна, комсомольско организацинуудта, Рязаниин обкомдо, тэрэнэй секретарь нүхэд А. Н. Ларионовто, облгүйсэдкомдо, тэрэнэй түрүүлэгшэ нүхэр И. В. Бобковто партиин Центральна Комитедэй зүгһөө, Пленумэй трибуна дээрэһээ үшөө дахин халуун баясхалан хүргэхыемни зүбшөөгыт. **(Удаан альга ташалган).**

Абаһан уялгануудаа дүүргэхын тулада эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэри хэһэнэйнь түлөө нүхэр Ларионовто Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгохые КПСС-эй ЦК-гэй Президиум, СССР-эй Министрнүүдэй Совет зууршалхань. **(Нэрьемэ альга ташалган).**

Нүхэр Бобков Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнагдахаар зууршалагдахань. **(Альга ташалган).**

Область дотор шалгараһан ажалшадые бултыень орденууд болон медальнуудаар шагнахын тулада зууршалхыень областиин организацинуудта КПСС-эй ЦК-гэй Президиум, СССР-эй Министрнүүдэй Совет даалгаа. **(Удаан альга ташалган).**

Рязаниинхид эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ мяха багаар абана гэжэ зэмэлэгшэд урдань олон байдаг һэн. Тэдэниие зэмэлэгшэдэй тоодо би өөрөөшье оролсодог байгааб. Тэрэ үедэ дутуу дундануудыень шүүмжэлхэдээ, Москвагай областиие жэшээ болгон би дурдадаг һэм. Нүхэдүүд, москвагайхид, мүнөө хамсыгаа шамагты, юуб гэхэдэ, Рязань таанадые ахижа магад, ажал хэрэгынь иимэрхүүгээр ябажа байна. Рязаниин область зарим үрэ дүнгөөрөө мүнөө нилээд олошуулые ахяад ябана.

ЦСУ-гэй мэдээнэй ёһоор, 1959 ондо эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ бүхы ажахынуудай шатаар: Рязаниин областьдо—53, Украинын ССР-тэ — 54 центнер годод мяхан абтаһан байна. Энэ талаар рязаниинхид оройдоол нэгэ центнерээр гээгдэнэ. Гэбэшье колхоз, совхозуудай талаар абажа үзэбэл, Рязаниин область эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ 35 центнер мяха, Украинын ССР — 26 центнер мяха абаа! Нүхэдүүд, украинынхид, энэ талаар шамдаха хэрэгтэй.

Таанад, нүхэд украинынхид, иимэ мэдээ хаанаһаа абаабта? гэжэ намһаа бү асуугты. ЦСУ-гэй начальник нүхэр Старовскиин гар табиһан документые би уншажа байнаб. Хэрбээ, таанад ямар нэгэн ушарһаа һэжэглэхэ гү, али гомдолтой байгаа һаа, республикынгаа статистическэ управленидэ гомдогты. Юуб гэхэдэ, ЦСУ тоонуудые өөрөө һанаад бэшэдэг бэшэ, республикануудһаа мэдээнүүдые суглуулаад, тэдэ тоонуудаа хэрэглэдэг байна.

Саашадаа энэ документ соо иигэжэ хэлэгдэнэ: 1959 ондо эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ амидын шэгнүүрээр абажа үзэбэл, бүхы янзын ажахынуудһаа Рязаниин область 58 центнер, Украинын ССР—35 центнер, Белоруссиин ССР—29 центнер мяха гүрэндэ худалдаа.

Колхоз, совхозуудай зүгһөө Рязаниин область — 49 центнер, Украинын ССР — 31 центнер, Белоруссиин ССР — 22 центнер мяха гүрэндэ худалдаа. Баримтанууд иимэ байна. Урдань гээгдэнги байһан Рязань иимэ болоод байнал! Рязань һаяхан гээгдэнги байгаа, харин мүнөө тэндэ баатарнууд олон болоо.

Эдэ баримтанууд юун тухай гэршэлнэб? Бүри һаяшаг болотор Рязань гээгдэнги, нилээд ехээр гээгдэнги областьнуудай тоодо ородог байгаа. Рязаниие хэрэгсээдэггүй, Рязань ха юм даа, тэндэ юу хэжэ шадахабши гэлсэдэг байгаа...

Газарые хүнүүд шэмэглэдэг гэжэ дэмы хэлсэдэггүй байна. Иигэжэ рязаниинхид ажал хэрэгээ эбтэй эмхитэйгээр хэжэ ороо. Нүхэр Ларионовой һайнаар хүдэлһые, энэ ехэ хэрэгтэ хүнүүдые эмхидхэхын тулада хүсэ шадалаа гамнангүй оролдоһыень тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Нүхэр Ларионовой ямар хүн байһан тухайнь би хэлэһэй байгааб, зүгөөр мүнөөдэр үшөө дахин онсолон тэмдэглэхые би хүсэнэб. Москвада хүдэлхые урибал, ондоо тээ хэршье һонирхолтой хүдэлмэри хэжэ байгаа һаа, тэрэнээ орхижорхихо хүдэлмэрилэгшэд манайда үсөөн бэшэ бии байха. Зүгөөр нүхэр Ларионов тиимэ хүн бэшэ. Нэгэтэ бидэнэр тэрэниие ЦК-да уряад, Москвада ерэжэ, нилээд дээгүүр тушаалда орожо хүдэлхыень тэрээндэ дурадхаһан байгаабди. Тэрэ гуйжа ороо һэн:

— Намайе Рязаньда үлээхые би таниие гуйнаб! Рязаньда дуратайб, саашанхи хараа замыень, арга боломжыень би элеэр мэдэжэ хаража байнаб. Хүдэлхыемни зүбшөөгыт, Рязань юу хэжэ шадахаб гэжэ партийна организаци харуулхал байха!

Бидэ нүхэр Ларионовой һанамжые зүбшөөжэ, Рязаньдань үлээһэн байгаабди. Ямар үрэ дүн гарааб гэхэдэ, мүнөө Рязань урагшаа шууд түргөөр дабшаад байна. Рязань эгээн түрүү зэргэдэ орохо, Россин Федерациин эрхим областьнуудай зэргэдэ орохо, гансахан Россин Федерациин бэшэ, харин бүхы Союз дотор түрүү зэргэдэ орохо бүхы арга боломжотой! **(Удаан альга ташалган).**

Түрүүшүүлэй дүй дүршэл шэнэ амжалтануудта зоригжуулна!

Нүхэдүүд! областиингоо гү, али республикынгаа гээгдэлтэй байһанай түлөө ехээр сэдьхэлээ зободог хүнүүд олон байдаг. Хүршэнэрэйнгөө һайн ябахадань, өөһэдынгөө хэрэгэй муу байгаа һаань, һанаагаа зобогшод бултадаа үнэн сэхэ хүнүүд байдаг. Хүдөө ажахые хүгжөөлгөөр манайда ажал хэрэгнай муу байна гэжэ бидэнэр хэлэнэ бэшэбди. Харин. ажал хэрэгнай һайнаар, тон һайнаар ябажа байна. Зүгөөр, нүхэдүүд, манайда бүхы юумэмнай һайнаар ябана, мүнөө яраһанай хэрэг үгы гэжэ хэлэхэ болоо һаа, бодолгүй ябадал болохо байна. Хүдөө ажахые хүгжөөлгөөр һаяшаг болотор ехэ гээгдэлтэй байһан аад, бидэнэр һайн байдалтай боложо шадаад байнабди. Мүнөө иимэ һайн байдалтай болоод байхадаа, мүнөөнэйхидөө орходоо бүри һайн амжалтануудые туйлаха хэрэгтэй. Область бүхэн түрүүшүүлэй дүй дүршэлдэ түшэглэн, хүдөө ажахые тон түргэнөөр хүгжөөжэ, имагтал нэгэ-хоёр жэлэй турша соо арга боломжонуудаа шадамараар хэрэглэлгын үльгэр жэшээ харуулжа шадаха байна. Манай хүнүүд хаа-хаанагүй: Рязаньдашье, Туладашье, Калугадашье, Брянскдашье, Киевтэшье ондоошье нютагта бултадаа һайн хүнүүд юм. Имагтал тэдэниие ехэ хэрэг бэелүүлгэдэ эмхидхэн жагсаажа шадаха хэрэгтэй.

Уялгануудаа амжалтатайгаар дүүргэһэн олон жэшээнүүд бии. Тамбовой областиин Мичуринска районой Коминтернын нэрэмжэтэ колхозые абаад үзэе. Түрүүлэгшээрнь Евгения Ивановна Андреева хүдэлдэг. Энэ колхоз уялгануудаа болзорһоонь урид дүүргээ. 1957 оной хабар Воронеж городто зүблөөнэй болоходо колхознигуудайнгаа зүгһөө нүхэр Андреева иигэжэ мэдүүлээ һэн: колхознай 1960 ондо эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ 170 центнер мяха абаха. Тиихэдэ эдэ үгэнүүдынь ехэ һүртэйгөөр дуулдаа бэлэй. Колхоз ехэ уялга абаһан байгаа. Уялга гээшэ имагтал найдуулга болоно, дальбараануудай тахяа болоходонь намар тоолодог ха юм гэжэ олон хүнүүд һанадаг байгаа. Теэд намар үшөө болоогүй, һаял зун үнгэржэ байна, намарынь 1960 ондо болохо бай-

(*Үргэлжэлэлынь 2-дохи нюурта*)

Нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэһэн үгын үргэлжэлэл

на бшуу. Теэд Коминтернын нэрэмжэтэ колхоздо 1959 оной декабриин 2-ой байдалаар эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ 171 центнер мяхан абтаһан, 350 центнер һүн һаагдаһан байна. **(Нэрьемэ альга ташалган).**

Харыт, арга боломжомнай ямар ехэ гээшэб! Тиихэдэ дүүргэгдэхын аргагүй гэжэ һанагдахаар юумэ мүнөө бодотоор бэелүүлэгдэдэг болоо. Бидэнэр иимэ ехэ хэмжээтэйгээр тиихэ үедэ бодомжолдогшьегүй байгаабди. Нүхэр Андреева энэ талаар түрүүлжэ үүсхэл гаргаа. Тамбовойхид юу хэжэ шадахаб, өөрынь хүтэлбэрилдэг колхоз ямар юумэ туйлажа шадахаб гэжэ тэрэ харуулаа. Туйлаһан энэ хэмжээниинь Америкын Холбоото Штадуудта мүнөө туйлагдаад байһан хэмжээнһээ нилээд дээгүүр юм.

Нүхэр Андреева Евгения Ивановнада Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгохые партиин Центральна Комитедэй Президиум, СССР-эй Министрнүүдэй Совет зууршалха гэжэ байна. **(Нэрьемэ альга ташалган).**

Мүнөө жэлдэ эдлүүриин газарай 100 гектар бүридэ 150—170 центнер мяха абаһан колхозууд үсөөн бэшэ. Тэдэнэй нэрэ солонь суурхаг лэ, тэдэнэр нүхэр Андреевагай уряагаар гайхамшагта хэрэгүүдые эрхилжэ, мал ажалые түргэнөөр дэбжээхэ бодото арга боломжонууд үнэхөөрөөл бии гэжэ харуулаа, арга боломжонуудаа яажа хэрэглэхэ ёһотойб гэжэ өөһэдынгөө хүдэлмэриин жэшээгээр гэршэлээ.

Ниитын мал ажал хүгжөөлгөөр, мяха абалга дээшэлүүлгээр 1959 ондо Свердловско область (КПСС-эй обкомой секретарь нүхэр А. П. Кириленко, облгүйсэдкомой түрүүлэгшэ нүхэр К. К. Николаев), Кировскэ область (КПСС-эй обкомой секретарь нүхэр А. П. Пчеляков, облгүйсэдкомой түрүүлэгшэ нүхэр И. Ф. Объедков) ехэ амжалтануудые туйлаа. Тэдэнэр гүрэндэ мяха худалдалгаар хоёр жэлэй түсэбүүдые дүүргэбэ. Эдэ областьнууд Ленинэй орденоор шагнагдахын тулада зууршалагдахань. **(Нэрьемэ альга ташалган).**

Нүхэдүүд, ажалай бүтээсые дээшэлүүлхэ асуудал хадаа оньһожоруулгын асуудал, техникые шудалан ашаглаха асуудал болоно. Энээндэ бидэнэр мүнөө тусгаар анхарал хандуулха ёһотойбди. Узбегэй, Таджигай, Киргизиин, Казагай республикануудта ябахадаа эдэ республикануудай хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй шэн зоригтойгоор ажаллажа байдагыень би хараһан байгааб. Хлопок ургуулагшадай ажал хүдэлмэри үнэхөөрөөл хүшэр хүдэлмэри байна. Һая болотор олон хүдэлмэри кетмень гэжэ зэбсэгээр бүтээгдэдэг байһан юм. Хэдэн килограмм шэгнүүртэй энэ зэбсэгээр Таджикистанай гү, али Узбекистанай шанга наранай элшэ доро бүхэли үдэр соо сабшаад, далайгаад үзыт. Иимэ ажалые гэхэ гү, али хлопок хуряалгые гол түлэб эхэнэрнүүд дүүргэдэг байгаа. Эхэнэрнүүд сезон соо мянган килограмм түүхэй-хлопок суглуулдаг байгаа.

Ш. Рашидов. Зариманиинь 3 тонно суглуулдаг байгаа.

Н. С. Хрущев. Эдэ гурбан тонные суглуулхаһаа гадна, полиһоо хажуу тээшэнь гаргаха хэрэгтэй байгаа бшуу! Гэхэтэй хамта, манайда хлопок хуряадаг машинанууд бии болоһон байгаа. Иимэ машинануудые бидэнэр тон олоор бүтээһэн байгаабди. Хэрбээ тэдэ машинануудые хүнэй һайнаар шудалаад байгаа һаа, бар хүсэ хэрэглэнгүйгөөр хлопогоо хүсэдөөр хуряан абажа болохо байгаа.

Хлопок квадратно-гнездовой аргаар тарижа, кетмень оройдоошье хэрэглэнгүйгөөр тарилгые утаашань, хүндэлөөшэнь элдүүрилжэ шадаха машинанууд манайда бии.

Зүгөөр зарим хүнүүдэй гээгдэнги, хуушанайнгаа заншал орхихо дурагүй байһаниинь эндэ элеэр харагдаһан байна. Олон һайн машинанууд хэрэглэгдэнгүй хаягдаад, олонхи колхоз, совхозуудта хлопок гараар хуряагдаһаар байха юм.

Машинануудта анхарал ехээр хандуулха хэрэгтэй, машинын удхашанарые колхознигуудта тайлбарилан ойлгуулха, хамагай түрүүндэ хлопок харууһалга, хуряалгые машинаар эмхидхэхын тулада машина шудалжа шадаха шадабаритай хүнүүдые колхознигуудай дундаһаа шэлэн олохо шухала гэжэ Узбекистанай хүтэлбэрилэгшэдэй ойлгоод байхада, ажал хэрэгынь ондоогоор ябажа эхилһэн байна. Нүхэр Рашидов энээн тухай өөрынгөө элидхэл соо һайнаар хэлэжэ, орхигдошоһон машинануудаа суглуулжа заһабарилһан, эдэ машинануудые жолоодоһон хүнүүдэй үнэхөөрөөл шэн зоригтой ажалай жэшээ харуулһан тухай хөөрэһэн байна.

Тиимэ болохолоороо, һайн машинануудтай болоод байхада ажал хэрэг бүтэсэтэйгөөр үшөөл эрхилэгдэхэгүй байна. Машинануудые өөһэдөө ёһоор мэдэхэгүй аад, тэдэнэй шанарынь муу гэжэ шалтаг бариха дуратай зарим хүнүүд манайда байдаг. Олон ушарта шадамар бэрхэ хүнүүд муушье машинаар бүтээсэ ехэтэйгээр ажалладаг, тулюур туйган хүнүүд һайншье машинаар юумэ ольтилдоггүй, харин тэрэнээ эбдэжэ хосоргоодог байна. Машина, техникые эрхимээр ашаглаһанай түлөө хүнүүдые урмашуулха хэрэгтэй. Материальна, олониитын, гүрэнэйшье талаар урмашуулга хэгдэхэ ёһотой.

Хүдөө ажахын ургамалнуудые таринжа ургуулха хүдэлмэри бүхыдэнь оньһожоруулха талаар үүсхэл гаргаһанайнь, ажалай үндэр бүтээсэ туйлаһанайнь түлөө иимэ хүнүүдтэ Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгохые партиин Центральна Комитедэй Президиум, СССР-эй Министрнүүдэй Совет СССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ зууршалгатайгаар хандаа:

Нүхэр Турсуной Ахуновада **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган);**

Нүхэр Тюпко Валентин Афанасьевичта **(үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган);**

Нүхэр Меликуза Умурзаковта **(үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Эдэ нүхэд Ленинэй орденоор шагнагдахань гэжэ һаяхан соносхогдоһон байгаа. Энэ Указые хүбилгаад, тэдэндэ Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгохые бидэнэр дурадхаһан байнабди. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Ташкентын областиин Кировэй нэрэмжэтэ колхозой механик-жолоошон нүхэр Турсуной Ахунова энэ трибунаһаа үгэ хэлэһэн байна. Энэ эхэнэр бидэндэ бултандамнай һайшаагдаа. Хараха янзада гүлмэршье һаа, тон эршэ зоригтой эхэнэр байна. Тэрэ найдамтайгаар машинада һуужа, тэрэниие зоримгойгоор шудалаа. Нүхэр Ахунова тракторна бригадын бригадир нүхэр Тюпкотой мүрысэһэн байна. Тэрэ хадаа манай ороной залуу үетэнэй эрхим түлөөлэгшэ болоно. Урдань 100 хүнэй гараараа хуряадагай шэнээн хлопок би мүнөө гансаараа хуряадагби гэжэ Ахунова хэлэнэ.

Ажалай бүтээсые дээшэлүүлхэ гээшэ хүдөө ажахын продуктнуудые элбэгээр абаха шиидхэхы арга нүхэсэл болоно. Манайда ажалай бүтээсэ хүнэй бар хүсэ гаргаһаар бэшэ, харин машинануудые эрхимээр хэрэглэһэнэй, шадабарин, ажал хүдэлмэреэ эрхимээр эмхидхэһэнэй ашаар дээшэлдэг юм. Эгээл тиимэһээ энэ залуу эхэнэр зуун хүнэй түлөө гансааран хүдэлнэ. Машина һайнаар шудалһанайнгаа ашаар тэрэ иимэ амжалта туйлаа. Энэ эхэнэртэ Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ яһала олгогдохоор гэжэ бидэнэр тоолонобди. **(Альга ташалган).** Наһатай болоһон хүдэлмэрилэгшэдые ажалдаа баатаршалга харуулдаг эршэ зоригтой залуу хүдэлмэрилэгшэдэй халан абажа байһанда бидэнэр омогорхонобди. **(Альга ташалган).**

Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэдэ Воронежой областиин Кировэй нэрэмжэтэ колхозой механизатор, мэдээжэ үүсхэлшэ Николай Федорович Мануковский зууршалагдаба. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

ЦК-гэй Пленум дээрэ үгэ хэлэһэн хүдөө ажахын түрүүшүүл гайхамшагта илалтануудые туйлаа. Жэшээлхэдэ, эндэ Ярослав Чиж үгэ хэлэһэн байна. Энэ нүхэр гайхамшагта гахайшан байхаһаа гадна, үгэ хэлэхэдээ гоёор хэлэдэг хүн юм. Энэ хүнэй үгэ хэлэхыень хоёр дахин шагнаһан байнаб: Венгриһээ бусажа ябахадаа Львовой областиин Золочевскэ районой Шевченкын нэрэмжэтэ колхоздо тогтоод, түрүүшынхеэ энэ хүнэй үгэ хэлэхыень шагнаа һэм. Өөрынгөө хэрэгтэ тон ехэ этигэл найдабаритайгаар хэлэхэдэнь би үшөө тиихэдэ ехээр баясаһан байгааб. Энэ нүхэр үгэ хэлэхэдээ сааһа хараад уншадаггүй хүн юм. Иимэ хүн хани нүхэдтөө өөрынгөө туйлаһан амжалтануудые тайлбарилжа шадахаһаа байтагай, дайсанай хүрсэлэлгэ соошье ороод байхадаа манай Эхэ ороной нэрэ хүндын түлөө тэмсэжэ шадаха байха.

Нүхэр Чиж өөрынгөө ажал хэрэг һайнаар мэдэдэг, өөрынгөө һанал бодол хамгаалжа шададаг. Тэрэнэй туйлаһан амжалтые хараад үзыт. Байгша оной 11 һарын турша соо энэ нүхэр 560 центнер үлүүтэй гахайн мяха абаһан, центнер мяханайнь өөрынь үнэ сэн 224 түхэриг болоһон байна. Иимэ амжалта ямар үедэ туйлагдааб гэхэдэ, манай зарим совхозуудта хоёр-гурбан жэлэй урда тээ центнер гахайн мяханай 1500 түхэригтэ болодог, мүн мүнөөшье иимэ үнэ сэнтэй гахайн мяха абадаг байха үедэ туйлагдаа ха юм. Тиихэдэ Ярослав Чижын абаһан гахайн мяханайнь центнер бүхэн 224 түхэригтэ болоно. Тиихэдэ 1960 ондо 180—200 түхэригэй өөрынь үнэ сэнтэй мянган центнер гахайн мяха үгэхэ гэһэн уялга энэ нүхэр абанхай. Иимэ үнэ сэнтэй гахайн мяха абаад байхадаа үглөөгүүршье, үдэршье садатараа эдеэлхээр байна бшуу, тиихэдэ үдэшын сайлалганда гахайн шараһан хэршэмэл мяха эдихээ захижа болохо ха юм. **(Зал соо шэмээтэй болоно).** Нүхэр Чиж 1961 ондо 2500 центнер гахайн мяха абаха гэһэн уялга абана.

Ярослав Семенович Чижые шанда хүртэмөөр хүн гэжэ тоолоод, КПСС-эй ЦК-гэй Президиум, Министрнүүдэй Совет энэ нүхэртэ Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгохо тухай дурадхалтайгаар СССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ хандаһан байна. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Таанад Ставрополиин хизаарай Сталинай нэрэмжэтэ колхозой ахалагша хонишон Иван Никитович Малашенко гэгшын хэлэһэн үгэ шагнаһан байнат. Тэрэ хадаа хонин ажал дээрэ түрүү арга хэрэглэжэ, 1958—1959 онуудай турша соо 100 хонин бүриһөө 374 хурьга абажа, хонин бүриһөө дундаа зэргээр 10 килограмм нооһо хайшалһан байна. Партиин Центральна Комитедэй Президиум, Министрнүүдэй Совет нүхэр Малашенкодо Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгохо тухай дурадхал оруулна. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Энэ нүхэр үшөө гансашье бэшэ шагнал абаха байха. Бидэнэр иимэ хүнүүдээр омогорходогбди, юуб гэхэдэ, тэдэнэр Эхэ оронойнгоо аша туһада зорюулан ажалдаа баатаршалгын үльгэр жэшээ харуулдаг ха юм. **(Альга ташалган).**

Нүхэдүүд, биологическа эрдэмэй докторнуудтай үгэ буляалдажа шадаха хонишод имагтал манай үедэ, манай социалистическэ орон дотор урган гарана бшуу. **(Альга ташалган).**

Эдир залуу ябахадаа заводто хүдэлхэеэ орохынгоо урда тээ баяшуулда хүдэлхэ зуураа, хонишоной туһамаршан ябаа һэм. Минии эдир залуу ябахада өөрынгөө хүсэ шадал ондоо ажалда хэрэглэхэ арга оложо шадахагүй хүнүүд мал адуулагшаар хүдэлэгшэ һэн. Мүнөө колхозно байгуулалтын ашаар байдал эрид хубилаа, энэ мэргэжэл тухай, иимэ ажал эрхилдэг хүнүүд тухай хараа бодол тад ондоо болонхой.

Үнеэдэй һүнэй ашаг шэмые дээшэлүүлхэ хэрэгтэ Сталинградай областиин «Красное Сормово» колхозой һаалишан—Вера Николаевна Рыбачек элитэ ехэ амжалта туйлаа. Энэ һаалишан 5100 килограмм һү һааһан байна. Тэрэнэй гэр бүлынхид бултадаа фермэ дээрэ ажалладаг. Энэ эхэнэр өөрынгөө нүхэрые һаалишанаар хүдэлхыень идхаһан байха юм. Энэ гайхамшагта хүн гээшэ. Вера Рыбачек хадаа Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэхөөр хүн гэжэ бидэнэр тоолонобди. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Омско областиин «Победитель» совхозой залуу хүдэлмэришэн Татьяна Перешивко ажалай айхабтар ехэ баатаршалга харуулаа. Энэ басаган оройдоо 20 наһатай, тиигэбэшье шэн габьяата ажалаараа алдаршанхай юм. Энэ басаган байгша оной 11 һарын турша соо 2076 гахай шахан таргалуулжа, 1972 центнер гахайн мяха гүрэндэ тушаагаа. Татьяна Перешивко Социалистическэ Ажалай Геройн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэхэ эрхэтэй болоһон байна. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Латвиин ССР-эй «Катениеки» совхозой хүдэлмэришэн Антон Петрович Бартулис элитэ ехэ амжалта туйлаа. Энэ нүхэр байгша ондо 2000 гахай шахажа, гүрэндэ тушаагаад, ерэхэ жэлдэ 3000 гахай шахан таргалуулаад, тушааха гэһэн уялга абанхай. Нүхэр Бартулис Социалистическэ Ажалай Геройн хүндэтэ нэрэ зэргэ олохо габьяатай болонхой. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Бидэнэр ЦК-гэй Президиумдэ энэ асуудал зүбшэн хэлсээд, иигэжэ тоолонобди. Хүдөө ажахын үйлэдбэриин түрүүшүүлые, эндэ уригдаһан хүнүүдые, манай колхозууд болон совхозуудта бии байгаа арга боломжонуудые шадамараар хэрэглэхэ жэшээ болон шэн габьяата ажалай үльгэр жэшээ харуулдаг хүнүүдые, мүн манай саг үргэлжэ һургаал абажа байдаг хүнүүдые тэмдэглэхэ ёһотойбди, юуб гэхэдэ, тэдэнэр саашадаа мүн лэ шэн габьяатайгаар хүдэлжэ, бүхы колхозууд, совхозуудта саашадаашье үльгэр жэшээ боложо үгэхэ байна бшуу.

ЦК-гэй Пленумэй хүдэлмэридэ мэдээжэ үүсхэлшэд, колхозно үйлэдбэриин оюун бэлигтэ эмхидхэлшэд—Долинюк Евгения Алексеевна, Ладани Анна Михайловна, Посмитный Макар Анисимович, Турсункулов Хамракул, Урунходжаев Саидходжа, Коротков Сергей Ксенофонтович, Орловский Кирилл Прокофьевич, Кабанец Иван Федорович, Мальцев Терентий Семенович, Прозоров Петр Алексеевич, Гиталов Александр Васильевич, Грачев Василий Васильевич болон бусад олон хүнүүд хабаадалсаһан байна. Ажалдаа баатаршалга гаргажа, туйлаһан амжалтануудайнгаа түлөө Социалистическэ Ажалай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн хүнүүдые «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» медаляар шагнаха гэһэн дурадхал оруулһан байнабди. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).** Бидэнэр КПСС-эй ЦК-гэй Президиумдэ зүбшэн хэлсээд, «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» медалиин удхашанарые дээшэлүүлхэ хэрэгтэй гэжэ нэгэн һаналтай тобшолол хэһэн байнабди. Иимэ медаль абаха гээшэ ямар удхатайб? Энэ хадаа ажалдаа шалгарһанай түлөө олониитээр болон гүрэн түрөөр мэдэрэгдэхэ, энэ хадаа ажалдаа бэеэ һайнаар харуулһан нүхэр ехэхэн нэрэ хүндэдэ хүртөө гэһэн удхатай бшуу. «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» медальда хүртэхэ гээшэ эрхэтэн бүхэнэй нэрэ хүндын хэрэг болоно. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

КПСС-эй XXI съездын болон хүдөө ажахые саашадань хүгжөөхэ тухай ЦК-гэй декабриин Пленумэй шиидхэбэринүүдэй дүүргэлтэ эмхидхэхын түлөө тэмсэлдэ үльгэр жэшээ харуулһан, энэ Пленумдэ хабаадаһан бусад хүнүүд «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» медаляар шагнагдаха ёһотой гэжэ бидэнэр һананабди **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Өөһэдынгөө уялгануудые гайхамшаг һайнаар дүүргэһэн тухай олохон жэшээнүүдые дурдажа боломоор. Колхознигууд, совхозой хүдэлмэрилэгшэд, хүдөө ажахын мэргэжэлтэд хүдөө ажахын продуктнуудые улам ехээр абаха талаар долоон жэлэй түсэбэй зорилгонуудые болзорһоонь урид дүүргэхын тулада шэн габьяатайгаар ажаллана.

Нүхэдүүд, ямаршье республика, хизаар, область абаад үзыт. Үндэр бүтээсэтэй ажалай үльгэр жэшээ харуулжа байдаг колхозно болон совхозно үйлэдбэриин хэдэн мянгаад түрүү хүнүүд хаанашье бии. Тэдэнэй жэшээ хүдөө ажахын бүхы ажалшадые зоригжуулна, тэдэнэй дүй дүршэл хадаа долоон жэлэй даабаринууд үлүүлэн дүүргэгдэхэ гэһэн бата найдабари түрүүлнэ.

Хүдөө ажахые хүгжөөхэ талаар олохон республика, хизаар болон областьнуудай туйлаһан нилээд ехэ амжалтанууд эндэ, Пленум дээрэ тэмдэглэгдэһэн байна. Гэбэшье абаһан уялгаяа дүүргэдэггүй хүтэлбэрилэгшэд үшөөл бии.

Тиимэһээ зарим нүхэдүүдые шүүмжэлхэ хэрэгтэй болодоно. Бүтээхэб гэжэ хэлээ һаа, шадахагүйб гэжэ бү хэлэ гэһэндэл, уялга абаа һаа, тэрэнээ дүүргэхэ хэрэгтэй. Зарим хүтэлбэрилэгшэд рязанинхидые һажаагаад ехэ уялганудые абаһан байгаа. Эдэ уялгануудай дүүргэлтые эмхидхэхэдээ тэдэнэр рязанинхидые һажаагаагүй, һан һуушаһан байха юм.

Зарим тэды баримтануудые, тусхайлбал, Брянска областиие жэшээ болгон дурдахыемни зүбшөөгыт. Энэ область 1959 ондо колхозууд болон совхозуудтаа 51 мянган тонно үүсэлэгдэһэн малай мяха абаха гэһэн уялга абаад, 11 һарын турша соо 21 мянган тонно абаһан байха юм. 1958 ондо 24 мянган тонно абтаһан байгаа. Хараад үзэхэдэ, энэ область өөрынгөө уялгануудые дүүргэхэһээ байтагай, нёдондонойхидо орхоодоо мяха абалгаяа бага болгоһон байха юм. Хэрбээ уялгануудаа иигэжэ дүүргэхэ болоо һаа, бидэнэр ороноо хүдөө ажахын продуктнуудаар хангахаһаа байтагай, бии байһан юумэеэ эдижэрхихэ жэшээтэй болоно бшуубди.

Брянска областиин хүтэлбэрилэгшэд бүхы юумэеэ шажан бурханда тохохо һанаатай байжа магад. Хэзээшьеб нэгэтэ хүн хадаа бурханиие һанаанһаа абажа зохёоһон юм. Теэдшье бурханиие хэншье хараагүй, тэрэ хадаа дуугардаггүй, зүгөөр зарим нэгэн оролдосогүй эзэд мүнөөшье бүхы юумэеэ тэрээндэ тохохо һанаатай байдаг. **(Зал соо шэмээтэй болоно).**

Брянска областиин газар муу бэшэ, тэндэ бусад областьнуудайхидал адли ажалша һайн хүнүүд хүдэлдэг, тэдэнэр бусадайхида орходоо муу бэшэ үрэ дүн туйлаха аргатай юм. Хэрбээ хүтэлбэрилэгшэдэйнь арад зоноо эмхидхэн элсүүлжэ шадаа һаань, үрэ дүнгүүдынь тад ондоо байха һэн.

Брянска областьтой зэргэ оршодог областьнуудай олохон районууд болон колхозууд иимэл газар дээрэ һайн ургаса абадаг, мал ажалаа хүгжөөхэ талаар горьтой амжалтануудые туйладаг байна. Жэшээ болгон Курска областиин Калиновка тосхоной колхозые абаад үзээ. Энэ тосхон гурбан областьнуудай—Курска, Сумска, Брянска областьнуудай уулзуур дээрэ оршодог. Калиновка тосхоной колхоздо энэ жэлдэ газарай 100 гектар бүридэ 130 центнер мяхан, 500 центнер һүн абтаһан байна. Мүн Курска болон Сумска областьнуудай бусад хэдэ хэдэн колхозуудта һайн үрэ дүнгүүд туйлагданхай.

Нүхэдүүд, хүнүүдые зүбөөр шэлэн оложо шадаха, тэдэниие эмхидхэжэ шадаха, ехэ ехэ ажал хэрэгүүдтэ зоригжуулан элсүүлжэ шадаха хэрэгтэй. Хэрбээ өөрөө хүтэлбэрилэгшэ хадаа ажал хэрэг дээрэ оролдосо гаргадаг байгаа һаа, тэрэ хадаа өөрынгөө хойноһоо хүнүүдые дахуулан зоригжуулжа шадаха бшуу. Хэрбээ өөрөө мүльһэн шэнги хүйтэн хүн байгаа һаа, тэрэ хадаа хэниишье дулаасуулжа шадахагүй, харин бусад хүнүүдые һаатуулха юм. **(Зал соо шэмээтэй болоно).**

Бии байгаа арга боломжонуудаа дүүрэнээр хэрэглээгүй, абаһан уялгануудаа дүүргэхэ талаар гээгдэлдэ ороһон бусад областьнуудые дурдажа болоно. Продукциин зарим нэгэн зүйлөөр муу бэшэ үрэ дүн туйлаһан аад, харин бусадаарнь, илангаяа мяха абаха болон гүрэндэ худалдаха талаар өөһэдынгөө уялгануудые дүүргээгүй областьнууд бии.

Уялга абажа байхадань зарим нүхэдүүдтэ иигэжэ хэлэһэнээ һананаб: мал ажалай галаар абаһан уялгануудтнай бэшэһэндэтнай адляар дүүргэгдэжэ болохогүйдөө болохо. Хараалһан түсэбүүдээ дүүргэхэдэтнай танда бэрхэтэйхэн байжа магад. Хэрбээ сад, үрэ жэмэс тарилгые хүгжөөлгэдэ анхаралаа ехээр хандуулаа һаатнай, дээрэ бэшэ ха гү, энэ хэрэг танайда һайнаар эрхилэгдэхэ байна бшуу. Үгы даа, уялгаяа дүүргэхэбди гэжэ тэдэнэр харюусаа һэн. Жэлэй үнгэрөөд байхада уялгануудынь дүүргэгдээгүй, мүнөө тэдэнэр аниргүй һууджа байдаг. Тэдэнэй обогуудые эндэ нэрлээшьегүй һаам, эндэ хэн тухай хэлэгдэнэб гэжэ тэдэнэр мэдэнэ, хэлэһэн үгэдөө хүрөөгүйбди гэжэ тэдэнэр мүн лэ мэдэнэ.

Нүхэдүүд, уялга абахадаа өөһэдынгөө арга боломжонуудые һайнаар тоолохо хэрэгтэй. Зүгөөр нүхэр Андреевагай абаһан шэнгээр, рязанинхидай абаһан шэнгээр, уялгануудые зоримгойгоор абаха хэрэгтэй, тиигээд тэдэнээ дүүргэхэ хэрэгтэй. Энээнэй түлөө эмхидхэлэй горьтой хүдэлмэри ябуулха шухала.

Имагтал зоригтой, эрэлхэг хүсэлтэй хүнүүд урагшаа дабшажа шадаха, өөһэдынгөө хойноһоо хүнүүдые дахуулан зоригжуулжа шадаха юм. Хэрбээ ажал хэрэгэйнгээ зүндөө бүтэхэдэнь найдаад һуубал: уялга абаад, һүүлээрнь юун болохшо ааб гээд хүлеэхэ болоо һаа, һан һууха жэшээтэй болохо бшуу. Мүнөө энээн тухай үшөө дахин хэлэһэнэй хэрэггүй, хүнүүдэй нэрэ нэрлэһэнэй хэрэггүй гэжэ һананаб. Энэ жэлдэ уялгануудаа дүүргээгүй хүнүүдтэ уридшалан һануулаад, ерэхэ жэлдэ тэдэнэр бүри һайнаар хүдэлхэ ёһотой гэжэ найдая. Хэрбээ муугаар хүдэлхэ болоо һаань, мартахагүйбди: ерэхэ жэлдэ зарим хүдэлмэрилэгшэдтэ энэ жэлыень һануулха байхабди.

Туйлаһан амжалтаараа һанаагаа амархагүй, хүдэлмэреэ улам бүри һайжаруулха

Нүхэдүүд! һүүлэй жэлнүүдтэ ажалшадай ажана байдал нилээдгүй һайжараа. 1959 оной 11 һарын турша соо үнгэрэгшэ жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада арад зондо мяханай зүйл 20 процентээр, сагаан эдеэн—10 процентээр, үндэгэн—9 процентээр, сахар—10 процентээр ехээр худалдагдаһан байна.

Предприятинууд болон колхозуудта ажалшадтай уулзахадаа, суглаанууд дээрэ үгэ хэлэхэдээ, партиин Центральна Комитедтэ, Министрнүүдэй Соведтэ эльгээһэн бэшэгүүд соогоо совег хүнүүд арад зон тухай анхарал оролдолго гаргадагайнь түлөө парти, правительстводо баяр баясхалан хүргэнэ. КПСС-эй ЦК-да эльгээһэн зарим бэшэгүүдые уншахыемни зүбшөөгыт.

Ленинградай вокзал дээрэ цэгнүүршээр хүдэлдэг, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай инвалид Иван Васильевич Шабловскиин бэшэг уншахамни. Тэрэ иигэжэ бэшэнэ:

«Иимэ гуйлтатайгаар хандахыемни зүбшөөгыт. Господин Эйзенхауэрай СССР-тэ болон манай Ленинград городто ерэхэдэнь би тэрэниие намда орохыень гуйха байнаб. Тиихэдээ минии ямараар ажаһуудагые, өөрынгөө парти, правительствые ямараар сэгнэдэг байһыем, мүн тэдэнэй намайе ямараар сэгнэдэг байһыень хараг лэ.

Би хоёр дайнда хабаадаһан хүмби. Һүүлшын дайнай дүлэн сооһоо энэ бэеэрээ гаража ерээб. Зүгөөр хоёрдохи группын инвалид болоһон байбашье, минии правительствын, Коммунистическэ партиин ашаар 40 дүрбэлжэн метр һаруул уужам байратайб, сонхо дороо садтайб, огород, телевизор, радио, велосипедтэйб, хоёр шкаф, хоёр оро худалдажа абааб... Манай бүлэдэ гурбан үхибүүд бии, һамгатайб, бултадаа һайнаар һуудагбди, манда юуншье хэрэггүй. Тобшохоноор хэлэхэдэ, тэндэ, баруун гүрэнүүдтэ, бултадаа ямаршье хашалангүйгөөр иигэжэ ажаһууг лэ, инвалидууд болон хүдэлмэришэн анги тухай иимэ анхарал оролдолго хандуулагдадаг лэ гэжэ хэлэхэ байнаб».

Муушье бэшэг бэшэл даа **(Альга ташалган).**

Тульска областиин Сокольники городой шахтер Петр Иванович Полищук ЦК-да иигэжэ бэшэнэ:

«Би танда үнэн зүрхэнһөө бэшэнэб, өөрынгөө үмэнэһөө болон «Сталиногорскуголь» трестын манай № 38 түрүү шахтын бүхы шахтёрнуудай үмэнэһөө шахтёрой баясхалан хүргэхэ хүсэлэнтэйб. Манай парти, правительство арад зондомнай тон хайратай, тэдэнэр хүн тухай айхабтар ехэ анхарал оролдолго гаргадаг. Би, горняк, бүхы советскэ горнягууд шэнги, иигэжэ хэлэнэб—шахтёрой ажабайдалай үдэрһөө үдэртэ һайжаржа байһанайнь түлөө парти, правительствода гүнзэгы ехэ баяр хүргэнэб».

Иваново городһоо Нина Алексеевна Туткина ЦК-да эльгээһэн бэшэг соогоо иигэжэ бэшэнэ:

«Түрүүшээр би танда дурагүйдэнги байгааб, юуб гэхэдэ, хүдэлмэришэдтэ яахадааб даа анхарал багаар хандуулагдадаг хэбэртэйгээр һанагша һэм, зүгөөр бүхы юумэн улам һайжаржа байна гэжэ хожомынь ойлгодог болооб. Теэдшье ажабайдалда үшөөл бүхы юумэн бэлэхэнээр бүтэдэггүй, тиибэшье бүхы юумые гансата хэхын аргагүй ха юм. Эдэ бүгэдэ манда һайса ойлгосотой».

Мүн лэ зүбөөр бэшэнэ. **(Альга ташалган).**

Вера Александровна Инжеватовагай Сталинград городһоо бэшэһэн бэшэг уншахамни:

«Жиирэй хүн тухай иимэ ехэ анхарал оролдолгын хандуулагдажа байхада, парти, правительствын анхарал оролдолгоор арад зоной хүрсэлэгдээд байхада сэдьхэл ехээр баясана. Ямаршье хүндэ ажабайдал тухай хэлэхэдэ, нютагуудта үшөөл бии байгаа дутуу дунданууд тухай сэхэ хэлэхэдэ болохо гэжэ мэдээд байхада ямар урматай гээшэб.

Ажал хэрэгүүднай муу бэшээр эрхилэгдэнэ, тиибэшье танай Владивосток ошожо ябахада, Танай тэндэ ошоһонтой дашарамдуулан магазинуудта эд бараа асарһан тухай тэрэ эхэнэрэй хэлэһэн үгэ зүб. Эд бараа баһал иигэжэ наймаалха дуратайшуул, ноёдой нюдэн дээрэ һайзагайтадаг хүнүүд үшөөл манайда бии. Хэрбээ жиирэй энэ эхэнэртэ хандан, ажал хэрэгүүдтнай ямараар ябанаб гэжэ асуугаагүй һаа, эндэхи байдал тухай мэдэжэ абахагүйдөө болохо байгаат. Нёдондо жэлдэ манай Сталинградта ерэхэдэтнай, Танай ерэһэнтэй дашарамдуулан магазинуудта энээнһээ урда тээ иимэ ехээр байгаагүй эд бараан, илангаяа мяхан болон мяханай зүйл элбэгжээ гэжэ баһал тиихэдэ тухайлһан байгаа ёһотойт. Мүнөө үедэ арад зон иигэжэ хэлсэнэ: «Манайда Никита Сергеевич ходол ерэжэ байһай». Мүнөө үедэ Сталинград мяханай зүйлөөр болон мяхаар һайн хангагданхай. Эдеэ хоолой магазинда ороходошни — мяхан элбэг, олон сортын колбаса байдаг, сэдьхэл баясамаар. Танай эндэ ерэһэнһээ хойшо оройдоол нэгэ жэл үнгэрөө. Жэл тухай соо мяханай талаар бэрхэтэйшэг байха, һүүлээрнь мяхан бии болохо гэжэ танай хэлэһэн үгэнүүд һанагдана. Үнэн дээрэшье тиимэ байгаа. Арад зон тухай гаргадаг анхарал оролдолгынь түлөө парти, правительствода, Танда, правительствые толгойлогшодо, гүнзэгы ехэ баяр хүргэнэб. Зүгөөр манайда дутагдалнуудшье бии. Манайда трикотаж (торгон), химда сэнтэй бүд багашаг, хэрэгтэй болоходо хүүгэдэй гутал болон хубсаһан олдодоггүй. Та энэ асуудалааршье туһалха байхат гэжэ найданабди. Манай Эхэ ороной үшөө ехэ хүсэтэй, баян болохын тулада үйлэдбэри дээрээ бүри һайнаар хүдэлхэбди, тиихэдээ улам һайнаар ажаһуудаг болохобди — бидэнэр энээндэ батаар этигэнэбди, имагтал бүхы дэлхэй дээрэ эб найрамдал сахигдан байһай».

(Альга ташалган).

Иигэжэ хэлэһэн үгэнүүд болон бэшэгүүд али олон. Хүнүүд өөһэдынгөө һанал бодол, элдэб асуудалнуудаар һанамжануудаа мэдүүлнэ гээшэ.

Манай амжалтанууд ехэ. Тиигэбэшье, нүхэдүүд, һайзагайтаха, һанаагаа амарха ёһогүйбди. Манайда дутуу дунданууд үшөөл яһала олон бии. Зарим районууд болон городуудта эдеэ хоол худалдалгые таһалдуулха ушар үзэгдэнэ. Казахстанай Акмолинска, Кустанайска, Хойто-Казахстанай областьнуудай совхозуудай хүдэлмэрилэгшэдые муугаар хангажа байһан тухай гомдолнууд ороно. Карагандын барилгануудта худалдаа наймаа болон ниитын эдеэ хоол эмхидхэхэ хэрэгтэ горьтойхон дутагдалнууд үзэгдэһэн байгаа. Һүүлэй үедэ Харьковска, Днепропетровско, Гомельско, Ростовско, Челябинска областьнуудта, тэрэшэлэн Грузиин болон Казахстанай зарим городуудта арад зониие һүөөр, мяхаар хангаха хэрэг муудаһан байна. Энээнтэй дашарамдуулан зарим городуудта дэлгүүр

(Үргэлжэлэлынь 3-дахи нюурта)

лк. № 5144.

Нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэһэн үгын үргэлжэлэл

дэхи һүнэй зүйлэй болон мяхан үнэ сэн дээшэлээ.

Эдеэ хоолой эд бараа наймаалга бии байһан дутагдалнууд тухай бэшэгүүд партиин Центральна Комитедтэ зарим областьнуудһаа ороо. Омск городһоо инженер Галя Васильевна Козырина иигэжэ мэдээсэнэ:

«Энээнии бэшэһэнэйм түлөө хүлисыт, зүгөөр минии танда хандаһан асуудал тон шухала. Мүнөө үсдэ манай городой магазинуудта, мүн предприятинуудай буфедүүдтэ сагаан тоһон наймаанда байнагүй. Сагаан тоһон үхибүүндэ тон хэрэгтэй, юуб гэхэдэ, ондоо ямаршье продукт тэрэнэй орондо хэрэглэгдэжэ болохогүй. Энэ хадаа саг зуурын бэрхэшээл юм бэзэ, тиимэһээ иимэ байдал хэзээ ондоо болохоб гэжэ тайлбарилжа үгэхыетнай гуйнаб».

Нүхэдүүд, һайзагайрха ябадалай гарахагүйн тулада эдэ баримтануудые би мэдээсэбэб. Тиихэдэ зарим хүнүүд эдэ бүгэдые обёороошогүй болоод, «Ура-Ура» хашхаралдаад, үнэн хэрэг дээрээ горьтойхон дутагдалнуудые гаргадаг байха юм.

Омско область—һайн область, эндэ хүдөө ажахые хүгжөөхэ талаар мэдээжэ амжалтанууд түйлагданхай. Теэд яахадаа тэндэ һүнэй зүйл наймаалха талаар таһалдал ушарааб? Ажалшадые һүнэй продуктнуудаар хангаха ябадал һайнаар эмхидхэхын тулада партиин Омско обкомой секретарь нүхэр Колущинский, мүн бусад хүтэлбэрилэгшэд шухала хэмжээ абаха гэжэ һананаб.

Иимэ баримтанууд бусадшье областьнуудта үзэгдэнэ. Днепропетровск городһоо Володько гэгшын гараа табиһан бэшэг соо иигэжэ мэдээсэгдэнэ:

«Байра дээрэнь ажал хэрэгүүдые шалган тодоруулхын тулада Днепропетровск город ямар нэгэн хүниие эльгээхыетнай гуйнаб. Хоёр неделиин урда тээ городто бүхы юумэн— шубуунай мяхан, элдэб мяхан, колбасагай зүйл дүүрэн байһан юм. Теэд мүнөө 5—6 үдэрэй турша соо магазинуудта продуктнууд дуталдана. Бүгэдын амжалта түйлажа байн гэхэдэ иимэ дутагдалнуудай бии байһан тухай дуулахада хүндэ байна. Магад, Днепропетровско областьдо эдэ продуктнууд дуран соо элбэг бэшэ юм аалам, тиимэһээ тэдэниие тэгшээр хубаарилжа шадаха хэрэгтэй. Харин август-сентябрь һарануудта эдэ продуктнууд багтажа ядахаар элбэг байһан юм, тиин мүнөө болоходо дуталдажа байна».

Иимэ байдал хайшан гээд тохёолдооб гэжэ асуужа болохо? Энэ хадаа хүнүүдые хангалгын муугаар эмхидхэгдэһэнэй үрэ дүн болоно, юуб гэхэдэ, мяхан манайда бии, Украинадашье бии. Нүхэр Кальченко, танайда мяхан бии гү, али гансал Киевтэ бии аад, Днепропетровскдо үгы юм гү? **(Зал соо шэмээтэй болоно).**

Нүхэдүүд, дутуу дундануудта һанаа амараар хандадаг, өөрөө һанаа амарханаар һуугаад, һайн ажабайдалтай болохые хүсэдэг, тэдээндэ имагтал ходо альга ташахые хүсэдэг, хүнүүдэй ажабайдалда түбэг татадаг дутагдалнууд тухай хэлэхэгүйе хүсэдэ хүдэлмэрилэгшэдые эшээхын тулада эдэ баримтануудые би дурдаһан байнаб.

Бидэнэр арад зоной эдэбхи хэшээл дээшэлүүлхэ, коммунистическэ байгуулалтын түсэбүүдые амжалтатайгаар дүүргэлгэдэ ажалшадай зориг хүсэл бадаруулха ёһотойбди. Тэрээнтэй хамта партийна организацинууд дутуу дундануудтай эрид шууд тэмсэл ябуулха, манайда үшөө бии байгаа дутуу дундануудта, элдэб хазагайруулгануудта эсэргүү тэмсэлдэ арад зониие хабаадуулха, тиигэжэ тэдэниие дары түргэнөөр усадхаха, саашадаа иимэ ябадал гаргахагүй ёһотой. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Манай урагшаа дабшаха тудам, манай амжалтануудай улам ехэ болохо бүри ажалшад дутуу дундануудта бүри эбсэшэгүйгөөр хандадаг болохо гэжэ хараада абаха шухала. Яахадааб? Хэрбээ ажахые хүгжөөлгэдэ амжалтануудай түйлагдаад байхада, эдэ амжалтануудай магазинууд соо, эдеэ хоол хэдэг сумканууд соо эли бодо харагдажа байхыень хүнүүд хүсэнэ. Орон дотоонай ажабайдалай улам һайн болохын тулада ажалшадай үүсхэлые манай парти дэмжэдэг, арад зоной эдэбхи хэшээлые улам дээшэлүүлдэг байна. Манайда хүн хадаа һанажа ябаһан бодол тухайгаа сэхэ, элитээр хэлэхэ эрхэтэй, хэндэ хэлэхэ дуратайб, тэрээндээ хэлэхэ аргатай, эдэ асуудалнууд хэндэ зорюулагданаб, тэрэ хүн тэдээндэнь харюусаха уялгатай.

Нүхэдүүд, өөһэдынгөө хүдэлмэри һуларшагүйгөөр һайжаруулха, дутагдалнуудтай эрид шууд тэмсэхэ шухала. Тиихэдэ бүхы продуктнуудые улам бүри ехээр абадаг болохо гээшэ эгээл шухалань болоно.

Колхозууд, совхозуудай арга боломжо хизаарлашагүй ехэ

Нүхэдүүд! Хүдөө ажахые саашадань хүгжөөхын тулада орооһо таряа болон тэжээл улам ехээр абаха бүхы арга боломжонуудаа зүбөөр хэрэглэхэ гээшэ шухалын шухала удхашанартай. Эдеэ хоолой болон тэжээлэй орооһо таряа хэзээшье дутамаггүйгөөр абажа байхын тулада манайда бүхы арга боломжо бии.

Орооһо таряа ехээр абадаг болохо тухай хэлсэхэ үедэ Казахстанай, Сибириин, Алас Дурна зүгэй ашаглагдаагүй шэнэ газар хахалая гэжэ зарим нүхэдүүд хэлэдэг байха юм. Хэнэйшье мэдэһээр, бидэнэр шэнэ газар ашаглаабди, саашадаашье ашаглахабди, илангаяа ехэ капитальна һомололго хэхэгүй газарта ашаглаха байнабди. Зүгөөр ашаглахын тулада ямаршье эд зөөри гаргашалхагүй шэнэ газар тухай мүнөөдэр хэлэхэ байнаб.

Энэ Пленум дээрэ хэхэ элидхэлээ бэлэдхэжэ байхадаа нүхэр Д. С. Полянский зүбшэхэеэ намда ороһон байгаа. Хөөрэлдөөнэй үедэ иимэ асуудал табихыень тэрээндэ дурадхаа һэм: Сибирь болон Алас Дурна зүгтэ шэнэ газар хахалаа һаа гү, али орооһо таряа ехээр абаха ондоо арга боломжо хэрэглээ һаа — алинииинь химдасэнтэй, аша туһатай байхаб.

Мүнөө үедэ эдеэ хоолой орооһо таряан манайда дутамаггүй бии. Энэшье мэдээжэ. Хүн бүхэндэ хүртэхэ мал ажалай продуктнуудые саашадаа бүри ехээр абадаг болоходомнай эдеэ хоолой орооһо таряа хэрэглэхэ ябадал бага болохо байна: мяха, гахайн өөхэ, тоһо, һү бүри ехээр хэрэглэдэг болоод байхада орооһо таряагаар хэһэн продуктнуудай зарим хубинь багаар хэрэглэгдэдэг болохо бшуу.

Улам ургажа байгаа мал ажалда хэрэгтэй гол түлэб тэжээлэй орооһо таряан, тэжээл манда дуталдана. Тэжээлэй орооһо таряа абахын тулада, элдэб янзын тэжээл ургуулхын тулада колхозууд болон совхозууд хэрэглэгдээгүй арга боломжотой, энээндэ нэмэлтэ мүнгэ зөөри гаргашалагдахагүй байна.

Энэ ямар арга боломжо гээшэб? Нэгэдэхеэр, шииг нойто ехэтэй газар нютагуудтахи сэбэр пар болоно. Эдэ газар нютагуудтахи колхозууд болон совхозууд 6 миллион гектар сэбэр партай юм. Энэл даа арга боломжо гээшэмнай! Бидэнэр энэ газарые хахалнабди, һүүлээрнь орхижорхинобди, тиихэдэмнай элдэб ногоон ургашана, колхознигууд хубиингаа мал тэндэ бэлшээлгэнэ. Энэ хадаа шэнэ асуудал бэшэ, энээн тухай оло дахин хэлэгдэһэн байха. Үнэхөөрөөшье сэбэр пар гээшэмнай юун гээшэб? Энэ хадаа пар бэшэ, илангаяа сэбэр пар бэшэ гээшэ. Зүгөөр иимэ пар колхозууд болон совхозуудай полинууд дээрэ таһалагдадаг байха юм. Мүнөө бидэнэр сэбэр энэ пар дээрэ ходо тарилга хэдэг болоё. Иимэ пар дээрэ юу тариха хэрэгтэйб? Энээн тухай бултадаа һайн мэдэнэт. Эндэ викоовёсой холисо таригты, ургасыень саг соонь хуряажа абаад, газарыень саг болзор соонь хахалагты, намарай таряа таригты, тиихэдээ шэниисын болон хара таряанай һайн ургаса абаха байхат.

Кукуруза таригты — тиигэбэл таанар бүри ехэ тэжээлэй единицэ абахат, августда кукуруза хуряабал (Орёл, Курск, Брянск хараадаа абанаб) 400 гү, али 500 центнер ногоон эшэ набшаһа гектар бүриһөө абахат. Һүүлээрнь шэниисэ таригты,—тиигэбэл таанар сэбэр пар дээрэ тариһанһаа бага бэшэ, харин ехэ ургаса абахат.

Нүхэдүүд, 6 миллион гектар шэнэ газар гээшэмнай энэл даа! Энэ газарые хэрэглээ һаа, колхоз, совхозууд хэды ехэ тэжээлэй единицэ абахаб, энэнь хэды шэнээн һү нэмэжэ үгэхэб, хэды шэнээн тоһон абтахаб гэжэ тоолоод үзэгты. Эдэ газарнуудта онсо ехэ гаргаша хэгдэхэгүй гэжэ дахин хэлэнэб. Эгээн бага ажал гаргагдаад, гаргашалагдаһанһаа хэдэн дахин ехэ үрэ дүн дары үгэхэ.

Бидэнэр 36 миллион гектар шэнэ газар эдлээбди. Энэ газарай табанай нэгэ хубиинь сэбэр пар болгоо һаа, (иигэжэ нүхэр Мальцев болон бусад хэдэг байна) 7 миллион гектар пар боложо үгэхэ байна. Энэ 7 миллион гектар пар дээрэ викэ овёс хоёрой холисые гү, али кукуруза таряа һаа, малда айхабтар ехэ тэжээл абтажа болохо байна. Тиигэбэл хабарай шэниисын ургасада хохидол ушаруулхагүй юм. Эндэ хэлэгдэһэнэй ёһоор, кукурузын һүүлээр шэниисэ тарихада һайн ха юм. Хойто-Казахстанай областиин Чистовско совхоздо хара пар дээрэ таригдаһан шэниисэ гектарай 10 центнер ургаса үгөө, тиихэдэ мүнөө жэл кукурузын һүүлээр таригдаһан шэниисэ гектарай 17 центнер үгөө.

Шэнэ газар дээрэ таригдаһан кукуруза айхабтар ехэ тэжээл—һайн силос боложо үгэдэг. Энэтнай үхэрэй, хониной мяхан, мүн һүн гээшэ.

Теэд энэ хадаа Казахстанда, Сибирьтэ хара парые дары үгы болгохо гэһэн удхатай бэшэ. Кукурузада бүгэдөөрөө үшөөл дурлаагүйнь гэмшэлтэй, тэрээнэй аша үрые ойлгоногүй, бүгэдөөрөө тэрэниие ургуулжа һураадүй. Гэбэшье шэнэ газарай районуудай дүй дүршэлэй харуулһанай ёһоор, ажахыгаа бодомжотойгоор эрхилээд байбал, ээзэлгдэһэн пар һайн ургаса үгэжэ шадаха байна.

Тиимэ хадаа шииг нойтотой районуудтахи 6 миллион гектар сэбэр пар дээрэ Казахстан, Сибирь болон Уралдахи 6—7 миллион гектар парые нэмэбэл хамта 12—13 миллион гектар һайн үрэжэлтэй газар бии болоно.

Орооһо таряанай, тэжээлэй нөөсые ехэ болгохо хоёрдохи шухала нүхэсэл гэхэдэ, тарилгын талмайе зүбөөр хубаарилга, бага ургаса үгэдэг ургамалнуудые ехэ ургасатай ургамалнуудаар һэлгэхэ ябадал болоно.

Хэды тоо харуулһуу. Хаража үзэгты, юун болоно гээшэб. Колхоз, совхозууд тэжээлэй свёкло тарина. Гектарай 300 центнер ургаса үгэдэг һаа, тэрэ свёклонь тэжээлэй 5200 единицэ үгэнэ. Тиихэдэ тэжээлэй свёклые сахарай свёклоор һэлгээ һаа, тэжээлэй 9500 единицэ гэхэ гү, али хоёр дахин ехэ единицэ абахабди.

Мүнөө болотор горьтойхон талмай дээрэ овёс таригдана. Тэрэ юу үгэнэб? Гектарай 5—7 центнер орооһо үгэнэ. Москвагай областьдо олон арбаад мянган гектар газар дээрэ овёс таригдадаг юм. Эндэ юу хэхэеэ овёс таридаг юм? Тэрэнь моридой тэжээл болодог. Теэд мүнөө моридынь ажал хэдэггүй, Москвагай областиин колхозуудта морид тахилай адагуусад болонхой. **(Зал соо энеэлдэнэ).**

Хара бэшэ хүрьһэтэй газарай бусад областьнуудта бүри ехэ талмай дээрэ овёс таригдана.

Кировскэ областьдо 544 мянган гектар овёс таряжа, гектарай 6,9 центнер ургаса абана; саашань энэ хэбээр тоолоходо: Горьковско областьдо — 299 мянган гектар, 7,9 центнер; Калининска—296 мянган гектар, 8 центнер; Смоленско—292 мянган гектар, 5,2 центнер; Орловско—171 мянган гектар тарина, 8,2 центнер ургаса абана. Кукуруза тарижа, адагынь гектарай 300 центнер ургаса абаа һаа, тэжээл тэрэ дороо 5—6 дахин ехэ болохо юм.

Нүхэдүүд, овёсые кукурузаар энэ дары һэлгэхэ гэжэ бүгэдэндэтнай би дурадханагүйб. Кукурузын үндэр ургаса ургуулхын тула бэлэдхэл хэрэгтэй. Теэд һэлгэбэл зүб байха гэжэ би этигэнэб. Бага ургаса үгэдэг ургамалнуудые кукурузаар һэлгээ һаа, тэжээл бүри ехээр абаха тон ехэ арга боломжо нээгдэхэ байна. Москвагай областиин колхозуудта орой таригдадаг хартаабхын тарилгые хороожо болохо гэжэ би һананаб. Юундэб гэхэдэ, нэгэдэхеэр мэргэжүүлэгдэһэн совхозууд городые хартаабхаар хангажа шадаха байна. Үбэлэй үедэ Москвае хангаха гэжэ хараалагдаһан орой таригдадаг хартаабхые Орловско, Тулагай, Курска болон бусад зарим областьнуудта таридаг болоо һаа һайн байгаа. Тэндэ хартаабхые намар хуряахада Москва шадарайхиһаа һайн эрхэ нүхэсэл бии. Намар Москва шадар аадар бороо элбэг байдаг, тиихэдэ Орёлдо, Курскда, Тулада хура бороо багатай намар болодог юм. Тиимэ дээрэһээ 200—300 километрын газарһаа 300—400 мянган тонно хартаабха Москвада асаржа, Москва шадарай колхозуудай талмайн зарим хубиие кукурузада гаргажа үгэбэл ашагтай байна. Энээнэй ашаар эндэ силос ехээр дарадаг болохо, эдлүүриин газарай зуун гектар бүхэндэ үнеэд бүри олон болохо юм. Мүнөө бидэнэр Тулаһаа, Орёлһоо һү Москва асарнабди. Орёлһоо һү зөөхын орондо хартаабха асархада, тиигээд хэрэглэгшэдтэ һү дүтэлүүлхэ гэхэ гү, али Москва шадарай колхоз, совхозуудһаа һаяхан һаагдаһан һү абахада һайн бэшэ аал. Иигэжэ нэгэн адли газар дээрэ арга боломжоёо зүбөөр хэрэглэхэ хэрэгтэй. Имагтал нэгэ ургамалые нүгөөдөөрнь һэлгэхэ шухала, тиигэбэл бидэнэр богонихон болзор соо, оройдоол нэгэ жэлэй туршада, хүдөө ажахын продуктнуудые горьтойхоноор ехэ болгожо шадахабди.

Белоруссиие харая. Тэндэ хэды шэнээн хартаабха таринаб? Олон зуу мянган гектар. Бүүльвэдэ таанарай дуратай тухай алдар соло таранхай, нүхэд белоруссууд. Теэд таанадай урдахи үетэн бүүльвэдэ дуратай бэшэ байгаа. Тэдэнэр бүүльвэ эдихэдээ ондоо эдеэ үгы дээрэһээ, эдихэ юумэ үгы дээрэһээ хэрэглэдэг байгаа. Мяха, һү хүндэ үгэгты, тиигэбэлтнай һү, мяханай орондо бүүльвэ үгэгты гэжэ байхагүй. Бодожо үзэгты, танай тэндэшье хартаабхын зарим хубиие кукурузаар һэлгэхэдэ аша үрэтэй байжа магад. Таанар гектарай 90 центнер хартаабха абанат. Кукуруза таряа һаатнай, хэдэн дахин ехэ тэжээлэй единицэ абтаха. Буурсагуудаарнь гахайнуудые шахажа, эшэ набшаһыень һаамхай үнеэдтэ үгэжэ болохо байна. Таанар үхэрэй мяха, тоһо, һү бүри ехээр абадаг болохот. Тиихын тула мүнгэ ехээр һомолхо хэрэгтэй бэшэ байха. Энэтнай эдлэгдэһэн газар гээшэ, гансал тэдэниие бодомжотойгоор хэрэглэхэ шухала. Орооһо таряанай, тэжээлэй нөөсые ехэ болгохо шухала аргануудай нэгэн гэжэ энээндэ би анхарал хандуулнаб.

Колхоз, совхозууд саашадаашье шэнэ газар эдлэхэ юм. Алас Дурна Зүгэй Амурай областьдо эдлэгдээгүй һайн газар бии гэжэ намда хэлэгдээ һэн. Нүхэд амурайхид, танай тэндэ хэды шэнээн иимэ газар бииб?

600 мянган гектар!— **гэһэн абяан гараба.**

Н. С. Хрущев. 600 мянган бага бэшэ тоо гээшэ. Амурай областьдо соя ургуулха тухай бодожо үзэхэ хэрэгтэй. Амурай областьтой хүршэ Хитадай Арадай Республикын районуудта гектарай 14 центнер, тиихэдэ һайн ажахынуудтань 24—25 центнер соя абадаг юм гэжэ намда хэлэһэн юм. Бидэнэршье Амур шадар һайн соя, эдеэ хоолой промышленностьда хэрэглэгдэдэг соеын тоһо абажа шадаха байгаабди. Тиигээ һаа, орондомнай ашагтай байха һэн.

Нүхэдүүд! Гэршүүхэ тухай хэдэн үгэ хэлэхэ хүсэлэнтэйб. Гэршүүхэ бүри ехээр абадаг болохо тухай ЦК-гэй заабариие зарим республика, хизаар болон областьнуудай партийна, советскэ органууд дүүргээгүй гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Хүдөө ажахыда түсэблэлгын шэнэ гурим байгуулхадаа, область, республика бүхэнэй хүтэлбэрилэгшэд ургамал бүхэнэй орооһо таряа абаха түсэбүүдэй дүүргэлтые хангаха ёһотой гэжэ бидэнэр хэлсэһэн байгаабди. Теэд бодото дээрээ юу болоно гээшэб? Гэршүүхэ, просошье жэл бүри багаар гүрэндэ худалдагдана. Таанар багадаа нэгэ иимэ оньһон үгэ дуулаа ёһотойт: овощиин шүлэ, хааша манай эдеэн гээшэ. Теэд мүнөө совет хүнүүд овощиин мяхатай шүлэ, һүтэй гү, али тоһотой хааша эдидэг болонхой. Гэбэшье хааша эдидэг лэ байна. Ород гү, али украинец хүн гэршүүхын хаашагүйгөөр хайшан гээд ажаһуухаб. Узбек хүн пловгүйгөөр, тиихэдэ ород хүн хаашагүйгөөр байжа шадахагүй. Тиимэ дээрэһээ узбек хүн пловтой байха, тиихэдэ украин, белорус хүнүүд гэршүүхын, шара будаагай хаашатай байха зэргэтэй. Ерэхэ жэлдэ гэршүүхэ болон овёсые бүри ехээр тариха ябадалые Хүдөө ажахын министерство хинан шалгаха ёһотой. Совет хүнүүдэй стол дээрэ гэршүүхын, шара будаагай хаашын байхын түлөө харюусалга нютагуудай хүтэлбэрилэгшэдтэ даалгагдана гэжэ, Пленумэй трибуна дээрэһээ һануулга хэхэдэ туһатай гэжэ һанагдана.

Полинуудые үтэгжүүлгэ тухай. Ургаса дээшэлүүлхэ хэрэгтэ органо-минеральна компостнуудай удхашанар тухай Трофим Денисович Лысенкын үгые би олон дахин шагнаһан байнаб. Хэдэн жэлэй саада тээ Москвагай областиие тэрэ шефтээ абажа, колхоз, совхозуудта ехэ аша туһатай хүдэлмэри ябуулаа һэн. Тиигээд Горьковско областиие шефтээ абахыень тэрэниие уриһан байгаа. Горьковско областиин колхоз, совхозууд үтэгжүүлгэ хэхэ талаар нүхэр Лысенкын дурадхалые хэрэглэжэ, һайн аша үрэ түйлаа. Тиимэ дээрэһээ шэбхын, мүн шоройтой холигдоһон, мүн бусад компостнуудые бэлэдхэхын тула доломит, извёсхо малтан абадаг болохо шухала.

Наг шэбхэ суглуулжа, зүбөөр хадагалха, тэрээгээр газарые зүбөөр үтэгжүүлхэ хэрэгые эгээл шухала зорилгонуудай нэгэн гэжэ мүнөө табиха хэрэгтэй. Немецүүдтэ иимэ оньһон үгэ бии: наг шэбхэеэ ямараар хадагалжа байһанаа харуула, тиигээ һаашни шинии ямар ээзэн байһан тухайш шамда хэлэхэб.

Теэд манай эндэ наг шэбхэдэ ямараар хандана гээшэб? Колхоз, совхозуудта наг шэбхэ элбэг, гэбэшье тэрэниие буруугаар хэрэглэнэ, намар гү, али зун поли дээрээ жэжэхэнүүдээр обоолдог, тэрэнь саһа, бороондо сохигдожо, тэжээлэй бодосуудаа гээдэг, мүн үлэһэн һолоомыень хуурай һалхин хатаадаг юм. Һүүлээрнь наг шэбхэ бэшэ, харин юрын һолоомон үлэшэдэг байна.

Колхоз, совхоз бүхэн өөртөө үтэгжүүлгэ хадагалха фабрика шэнги юумэ бии болгохо, наг шэбхэ хадагалха, наг шэбхын шүүһэ тогтоохо байра бариха, торфһоо, ажахын элдэб үлэгдэлнүүдэй зүйлһөө компост хэдэг болохо ёһотой. Үтэгжүүлгэ ехээр бэлэдхэхын тула малайнгаа толгой олошоруулха ябадал шухала эрхэ нүхэсэл мүн байһаниинь мэдээжэ ааб даа. Малай олон һаа, үтэгжүүлгэ ехэ, үтэгжүүлгын ехэ һаа, баян ургаса абтаха. Баян ургасатай һаа, мал олон. Энэ хадаа хүдөө ажахын үйлэдбэриие эмхидхэлгын арсашагүй гурим гээшэ.

Тоо, баримтануудые хэлээдшье яахабиб, хэблэлдэ нэгэнтэ бэшэ толилогдоһон байна. Гэбэшье иимэ баримта һануулһууб. Бидэндэ хэрэгтэй хэмжээнэй органическа үтэгжүүлгые минеральна үтэгжүүлгээр һэлгэхэ болоо һаамнай, олон шэнэ заводуудые бариха, тиигээд энэ хэрэгтэ олон арбаад миллиард түхэриг һомолхо хэрэгтэй байна. Бидэнэр мүнөө иигэжэ шадахагүй байнабди, хэрэгтэй хэмжээнэй минеральна үтэгжүүлгэ үйлэдбэрилжэ шадахагүйбди.

Минеральна үтэгжүүлгэ ехээр үйлэдбэрилхэ хэрэгтэ зорюулагдаһан мүнгэн зөөриин зарим хубиие мочевина болон гербицит үйлэдбэрилэн гаргаха предприятинуудые бариха хэрэгтэ һомолходо ашагтай бэшэ гү гэжэ бодомжолхо шухала. Мочевина агаарһаа абтаһан азот гээшэ. Энэ хадаа белок гээшэ, тэрэниие эбэртэ бодо малые шахан таргалуулха рациондо хэрэглэжэ болохо байна. Мочевина кукурузатай хамтархадаа белогоор элбэг тэжээл болодог. Мүн мочевина һайн үтэгжүүлгэ болодог юм.

Наг шэбхэ ехээр бэлэдхэхэ хэрэгтэй гэжэ дахин хэлэнэб. Энэ талаар түрүүшүүлые — совхозуудай директорнуудые, колхозуудай түрүүлэгшэнэрые, звеноводуудые, бригадирнуудые бии болгохын тула үтэгжүүлгые эрхим һайнаар хэрэглэхэ талаар мүрысөөнэй ямар нэгэн урмашуулга бии болгохо хэрэгтэй байгаа. Тэдэнэр эдэ асуудалнуудые шиидхэжэ, ургаса дээшэлүүлгэдэ шухала түрүүнэй удхашанартай эдэбхи үүсхэл гаргажа болохо байгаа.

Дааһан хэрэгэйнгээ түлөө харюусалгаяа дээшэлүүлхэ, олонитые дайшалхы ёһоор эмхидхэгшэд байха

Нүхэдүүд! Элдүүрилэгдэһэн шэнэ газар дээрэхи хүдэлмэриин шанар тухай, газар таряалангаа бүри һайнаар эрхилхэ тухай асуудал мүнөөдэр табиха шухала. Элдүүрилэгдэһэн шэнэ газар дээрэ зэр зэбсэг, түхеэрэлгэ, техникэ хүсэд дүүрэн бии, тэндэ эрхим һайн хүнүүд хүдэлнэ. Шэнэ газар элдүүрилһэн районуудһаа гүрэн ехэ орооһо таряа абана. Гэхэтэй хамта шэнэ газарнууд ажахыгаа зүбөөр эрхилһэнэй һүүлээр абтаха зэргэтэй орооһо таряанай хахадыеньшье бидэндэ үгэнэгүй.

Пленум дээрэ элитэ эрдэмтэ-селекционер нүхэр Ф. Г. Кириченко үгэ хэлээ. Томо эрдэмтэдэй нэгэн болохо нүхэр В. Я. Юрьевтай би уулзадаг һэм. Колхоз, совхозууд манай селекционернүүдтэ гомдолтой бэшэ. Селекционернүүд һайн сортын ургамалнуудые үгөө, тэдэнээ саашадань бүри һайжаруулжа байна. Энээндэ орооһото болон тоһолигто ургамалнууд хабаадана. Нүхэр В. С. Пустовоитовай бии болгоһон наран сэсэгэй сортнууд шанарайнгаа талаар ехэ һайн юм. Шэниисын олон сортнууд тушаа мүн лэ иигэжэ хэлэхэдэ болохо. Тииһээ тиитэр тэдэ ургамалнуудые тариха болон үрэһэнэй ажахын хүдэлмэриие эмхидхэхэ талаар хэрэг хангалтагүй байна. Олон колхозууд ямар сортнуудай үрэһөөр тарилга хэдэгээ мэдэдэггүй байһаар.

Жэшээлхэдэ, кукурузын үрэһэнэй ямар сортые али областьдо эльгээхэ тухай асуугаа һаа, иимэ харюу дуулажа болохо: кукурузын лэ үрэһэн байгаал һаань, үгэгты, кукурузашан хадаа өөрөө мэдэхэ ёһотойш! **(Зал соо энеэлдэнэ).**

Ажахыгаа иигэжэ эрхилжэ болохогүй. Хүдөө ажахые бодото һайнаар эрхилхын тула наукын шэнэ түйлалтануудые, колхоз, совхозуудай үйлэдбэриин эрхим хүнүүдэй дүй дүршэлые хараадаа абан, хүдөө ажахые гүнзэгыгөөр мэдэдэг болохо хэрэгтэй. Хүдөө ажахые оройдоо мэдэдэггүй, хүдөө ажахытай холбоо барисаагаа столовын ашаар байгуулдаг **(зал соо энеэлдэнэ),** тиигээд хүдөө ажахыда олон түмэн заабари үгэдэг хүтэлбэрилэгшэд манайда үшөөл байхань муу.

Хүдөө ажахы социалистическэ ажахын бусад һалбаринуудһаа, жэшээлхэдэ, промышленностьһаа, заашье дутуу бэшэ орёо оньһон һалбари мүн. Гэхэ зуура зарим нүхэдэй хүдөө ажахын талаар эрдэм һургаалынь олонхидоо гэр зуурай һургаал болоно. Энэ эрдэм һургаал хүгшэн эжы, үбгэ абаһаа абаһан хадаа хүн бүхы юумые мэдэһэн шэнги болодог, үнэнтэ дээрээ тэрэнэй эрдэм һургаалынь гэхэдэ халаахайе альбадааһаа илгаруулжа шадаха болоһон байха юм. Үхибүүн байхадаа үмдэгүйгөөр гүйхэдөө халаахай юун гээшэб гэжэ тэрэ заатагүй мэдэхэ болонхой ааб даа. **(Зал соо энеэлдэнэ).**

Теэд манай үе сагта хүдөө ажахые һайнаар эрхилхын тула иимэ эрдэм һургаал тон лэ бага гээшэ. Тиимэ дээрэһээ, нүхэдүүд, өөһэдөө бэеэ шангадхаха, мүн бусад хүтэлбэрилэгшэдые һургаха ёһотойбди. Партийна организацинуудай, советскэ, хүдөө ажахын органуудай хүтэлбэрилэгшые би хараадаа абанаб. Айлгуур шүдхэршье аймшагтай бэшэ. Эрдэм һургаалые оложо болоно. Манай түрүү залуушуулай эрдэм һургаал шудалжа байһыень харагты. Үйлэдбэридэ ерэхэдээ хүн ном, тетрадьнуудые зоригтойгоор барижа һуралсаад, даалгагдаһан хэрэгээ түргөөр шудална. И. Н. Малашенко танда жэшээ харуулна. Совет армиһаа ерээд, хони адуулжа новатор болоһон юм. Хүдөө ажахын наукануудай доктортой тэрэнэй һайнаар хэһэн арсалдаае таанар дуулаһан байхат. Тэрэ арсалдаанда энэ хонишон диилэһэн байгаа.

Үгышье һаа, гахайшан Ярослав Чиж гэгшые абагты. Тэрэ үзэг бэшэг бага мэдэдэг һэн, теэд мүнөө дунда һургуулида амжалтатайгаар һуража байна. Бишыхан шубуунай нэрэтэй аад, бүргэд шэнгеэр тэрэ ниидэнэ! **(Зал соо шэмээтэй, альга ташалган болоно).** Нүхэр Чиж дунда һургууляа дүүргэжэ, тусхай дунда эрдэмтэй, мүн тусхай дээдэ —зоотехническэ гү, али ондоо эрдэмтэй болохо гэжэ би этигэнэб. Манай орон һуралсахынь тула ажалша хүнүүдтэ шухала арга бүрин олгоно.

Эрхим һайн кадрнуудтай байгаад, бидэнэр мүнөө хүдөө ажахын талаар бүри һайнаар урагшаа дабшаха, имагтал, тарилгын талмайнуудые үргэдхэхэ бэшэ, харин эрхим һайн агротехникэ нэбтэрүүлһэнэй ашаар үндэр ургаса ехээр абадаг болохо, ажалай бүри үндэр бүтээсэ түйлаха, продукциин өөрынь үные химдаруулха ёһотойбди. Гол түлэб тарилгаяа үргэдхэжэ, хүдөө ажахые бага ашагтайгаар эрхилхэ бэшэ, харин гектар бүриһөө гаргашалагдаһан ажалай единицэ бүхэндэ эгээн ехэ продукци үгэдэг үндэр мэргэжэлтэй ажахы — манай харгы зам гээшэ.

1954 ондо шэнэ газар элдүүрилхын түлөө би үгэ хэлэһэн байгааб, мүнөөшье энэ хүдэлмэриие үргэлжэлүүлхэһээ бидэнэр арсаха ёһогүйбди. Шэнэ газар элдүүрилгэ — гол шухала хэрэг байгаа. Шэнэ газар саашадаашье элдүүрилгэ экономическа элитэ аша туһа үгэхэ. Теэд газарые хахалжа, тарилга хэхэ гээшэ эгээн хүндэ хүдэлмэри бэшэ. Техникэ үгэбэл, үрэһэ болон хүнүүдые үгэбэл, шэнэ газар элдүүрилжэ болохо байна. Мүнөө бидэнэр бүри хүндэ хүдэлмэриие дүүргэхэ зэргэтэйбди, тэрэниие хойшолуулжа болохогүй. Хахалагдаһан шэнэ газарые эзэн ёһоор эдлэхэ, газар таряалангые һайнаар эрхилдэг болохо ёһотойбди. Ажалай эгээн бага гаргашатайгаар эрхим шанартай элбэг дэлбэг продуктнуудые абаха гансал зам гэхэдэ, энэл байна.

Газар таряалангые бүри һайнаар эрхилхэ, колхоз, совхозуудые научна эмхи зургаануудай, туршалгын станцинуудай зүгһөө туһалха хэрэг шэнэдхэн һайжаруулха асуудалнуудта онсо анхарал хандуулагдаха байна. Наукын, түрүү эрдэмтэдэй, мүн научна ажал-ябуулгаяа бодото ажал хэрэгтэй нягтаар холбодог хүнүүдэй түйлалтануудые улам һайнаар хэрэглэхэмнай шухала.

Нүхэдүүд! Хүдөө ажахые хүгжөөхэ хэрэгтэ һүүлэй жэлнүүдэй туршада ехэ амжалтанууд түйлагдаа. Гэбэшье манайда үшөөл үсөөн бэшэ ехэ дутагдалнууд бии. Тус Пленум дээрэ Казахстанһаа ерэһэн нүхэдүүдые шүүмжэлхэ хүсэлэнтэйб. Казагай ССР бүхы ахадүү республикануудай арадуудай аша туһаар һүүлэй жэлнүүдэй туршада шэнэ газар ашаглаха, мүн орооһо таряа бүри ехээр абадаг болохо талаар ехэ хүдэлмэри хээ. Гэбэшье республика өөрынгөө арга боломжонуудые холо хүсэд дүүрэн хэрэглэнэгүй.

Энэ жэлдэ табиһан зорилгонуудаа Казахстан бэелүүлээгүй, хүдөө ажахын шухала хүдэлмэринүүдые хангалтагүйгөөр үнгэргөө.

Эндэ нүхэр Н. И. Беляев элидхэл хээ, Казагай республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ нүхэр Д. А. Кунаев үгэ хэлээ. Теэд дутагдалнууд тухайгаа партийна ёһоор хэлэхэ зориг эдэ нүхэдүүдтэ байбагүй. Тиимэ дээрэһээ, нүхэд, Казахстанай хүтэлбэрилэгшэд, танай хэлээгүй юумые, республика доторнай хүдөө ажахын жэлэй хэр зэргээр үнгэрһэн тухай үгэ соогоо хэлэхэ гэжэ һананаб.

Мүнөөшье жэл Казахстанда һайн ургаса ургуулагдаа. Гэхэтэй хамта хүдэлмэреэ муугаар эмхидхэһэнһээ боложо, энэ ургаса хүсэд дүүрэн хуряагдаагүй. Ноябриин 1-нэй мэдээгээр республика дотор 1 миллион 618 мянган гектар талмай дээрэһээ таряан сабшагдаашьегүй, хуряагдаашьегүй байгаа. Энээниие казахстанайхид өөрынхеэрээл тайл-

(*Үргэлжэлэлынь 4-дэхи нюурта*)

Нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэһэн үгын үргэлжэлэл

барилха гэжэ оролдодогынь намда мэдээжэ. Тэдэнэр ингэжэ хэлэдэг: ороohо тарянай зарим хуби түрүүшын саһан доро ороо, тиигэбэшье бидэнэр хуряажал байгаабди. Теэд энэнь ямар хуряалга гээшэб. Галуунуудай, илангаяа тэдэнэй дальбаануудай ногоо хайшан гэжэ зулгаадаг тухай таанад мэдэхэт. Галуунай дальбараа ногоо шэмхэлэн татахадаа гэдэргээ һуужа, ногоо бузараадаг юм. Галуунай ябаһан газарай ногоое үнеэн эдидэггүй. **(Зал соо энеэлдэнэ).** Энэ бүгэдэндэ мэдээжэ. Казахстанда саһан доро ороһон тарияе эгээл имэшүүгээр лэ хуряаһан юм.

Би байдалые нэгэ бага бүдүүлигээр харуулнаб, тиигэбэшье зүб гэжэ һананаб. Нүхэрэй хэрэг нүхэрэй ёһоор, албанай хэрэг албанай ёһоор. Арадай дунда хэлсэдэгээр: Ши минии ахаш, теэд зүб юумэ минии эхэ болодог. Бидэнэр энэ Пленум дээрэ танда, нүхэд Беляев, Кунаев, зүбыень хэлээгүй һаамнай, Казахстанда энээн тухайтнай танда хэлэхэгүй, танда альга ташалган болохо. Таанад ЦК-гэй Пленум болоо, һайнаар үнгэрөө гэжэл хэлэхэ байхат. Бодото дээрээ хэрэг һайн бэшэ, бүришье һайн бэшэ.

Эдеэшээгүй дээрэһээнь ороohо тарянай зарим хубинень сабшаагүйбди гэжэ Казагай ССР-эй хүтэлбэрилэгшэд хэлэдэг юм. Теэд, хүндэтэ нүхэр Беляев, тараан юундэ эдеэшээгүй гээшэб? Юундэ эдеэшээгүй байһан тухай би танда хэлэхэм. Танайда 18 мянган трактор заһабарилагдаагүй дээрэһээ хабарай тарилгада хабаадаагүй. Энэ юун тухай гэршэлнэб, нүхэдүүд? Энэнь колхоз, совхозууд тарилгаяа унжагайруулаа гэһэн удхатай. Таряа хуряалгада бэлэдхэл хэхэ болоод байхада, Казахстанда һаял тарилгаяа дүүргэжэ байгаа. Бурханай толгой дээрэ хаяжа, тарян эдеэшээгүй гэжэ юундэ хэлэхэ юм. Таанад сас соонь тарилга хэгты, тиихэдэтнай — таанад өөһэдынгөө хэрэг хэбэт, бишье өөрынгөө хэрэг дүүргэхэб гэжэ бурхан хэлэхэ байха. **(Зал соо шэмээтэй болоно).** Таанад орой тарилга хээд, мүнөө таряамнай эдеэшээгүй гэжэ хэлэнэт. Ингэжэ болохогүй! Мүн таанад энээн тухайгаа ЦК-гэй Пленум дээрэ юушье хэлээгүйт. 18 мянган трактор заһабарилаагүйт, тэдэ хэрэглэгдэнгүй байхаһаа гадна, хэды трактор муугаар хүдэлөөб, хүдэлжэ байһан нэрэ зүүгээб?! Эдэ тракторнууд поли дээрэ гараһаар лэ зогсоод, тарилгын дүүрэтэр миин байгаа. Ажахыгаа ингэжэ эрхилжэ болохогүй, нүхэдүүд!

Тэрэшэлэн таряа хуряалгада бэлэдхэл болон үнгэргэлгэдэ мүн лэ имэшүү дутагдалнууд үзэгдөө һэн. СССР-эй Хүдөө ажахын министерствын мэдээнэй ёһоор, Казахстанай колхоз, совхозуудта таряа хуряалгада 32 мянган комбайн, 21 мянган подборщик, 11 мянган жатка хабаадаагүй. Тиихэдэнь эдэ машинанууд — туйлай ехэ хүсэн байха юм! Таанад эдэ машинануудые хэрэглээ һаа, таряагаа саһа орохоһоо урид хуряаха байгаа. Эдэ машинануудай хэрэглэгдээгүй байһан дээрэһээ, тиихэдэ «Ростсельмашай» директор нүхэр Ивановай энээн тушаа хөөрэһэнэй ёһоор, олон машинанууд муугаар заһабарилагдажа, түрүүшын үдэрнүүдтэ хүдэлхэеэ болишоо һэн. Тиимэһээ таряа хуряалга унжагайржа, тарянай зарим хубинь саһан доро ороһониинь ойлгосотой. Ингэжэ хүдэлмэреэ муугаар эмхидхэһэнһээ боложо, гүрэндэ ехэ хохидол ушаруулагдаба.

Саг соонь таряагаа хуряахын тула үшөө юун хэрэгтэйб гэжэ би танһаа, нүхэр Беляев, һураһан байгааб. Та ингэжэ харюусаа һэнта:

— Юуншье хэрэггүй, бүгэдыень абаабди, бүхы юумэн бүтээгдэхэ.

Нүхэдүүд, бодото хэрэг иимэ байна. Ингэжэ хүдэлжэ болохогүй, хэлэһэн үгэдөө хүрэхэ хэрэгтэй.

Ингэжэ ээзн бусаар хандаха ябадалые хайшан гээд гаргажа болохо байгааб? Газар эдлэгдээ, машина бүтээлгэдэ, газар хахалалгада, үрэһэндэ, тарилгын хойноһоо харууһалгада ажал гаргашалагдаа, тиигээд ургасын зарим хубинь хосоршоо. Энэ гансал ажал хэрэгээ муугаар эмхидхэһэн дээрэһээ ушараа.

Рязаниин область хэлэһэн үгэдөө хайшан гээд хүрөөб, тэдэнэй амжалтые юун хангааб? Областной партийна организаци, партиин обком, тэрэнэй секретарь нүхэр Ларионов табигдаһан зорилгонуудые бэелүүлхэ, абаһан уялгануудаа дүүргэхын тула хүнүүдээ зүбөөр эмхидхээ.

Тиихэдэ Казахстанда эмхидхэлэй хүдэлмэриие дэлгэрүүлээгүй, ороохо тарянай түлөө тэмсэлые ёнотоор ударидаагүй байшоо. Таряа хуряалгаяа амжалтатайгаар үнгэргэхын тула нэн түрүүн кадрнууд тухай анхарал оролдолго гаргаха, трактористнуудые, комбайнернуудые болон бусад механизаторнуудые шэлэн олохо хэрэгтэй байгаа. Нютагтаа шэлэн олохонь бэрхэтэй һаань, туһаламжа эригты. Украинын, Хойто Кавказай 30—50 мянган эрхим комбайнернуудые самоледто һуулгаад, Казахстанда абаашажа болохо байгаа бшуу. Тэдэнэр һайн комбайнернууд, тиимэһээ таряа саг соонь хуряаха хэрэгые хангаха байгаа. Дүршэлтэй хүн арбан хүнэй түлөө хүдэлхэ һэн. Нүхэдүүд, манайда ехэ арга боломжонууд бии, манай орон үргэн ехэ, али нэгэн республикада хэзээдэшье туһаламжа хүргэжэ болохо юм.

Жэшээнь, Казахстанай совхозуудай хүдэлмэриие Украинын совхозуудай хүдэлмэритэй тааралдуулан зохилдуулжа болохо аалам. Украинын комбайнернууд өөһэдынгөө совхозуудта таряа хуряажа дүүргээд, Казахстан руу ниидэжэ ошохо болоно. Краснодарай, Ставрополиин, Ростовой совхозууд, колхозуудай хүдэлмэриие Алтайн хизаарай болон Сибириин бусад районуудай колхозууд, совхозуудайхитай мүн лэ зохилдуулан таарулжа болохо аалам. Үгышье һаа, нютагай заводуудһаа мэргэжэл ехэтэй зарим тэды хүнүүдые хуряалгада абаха, тэдээнии комбайнаар хүдэлмэрилжэ һургаха тухай бодожо үзэе. Тиигэбэл хуряалгын эхилхэлээр заводой директор зарим тэды хүнүүдые комбайнаар хүдэлмэрилхынь тула ямар нэгэн колхозуудта эльгээхэ болоно.

Бидэнэр зохихо мэргэжэлгүй студентнэрые, ремесленнэ һургуулинуудай һурагшадые, алба хаагшадые таряа хуряалгада эльгээхэ баатай болоно бшуубди. Тиимэһээ тэдээнэй ажалай бүтээсэ тон бага байна.

Тобшоор хэлэхэдэ, оролдоод байгаа һаа, ургасые эмхитэйгээр, саг соонь хуряахын тулада бүхы юумэ хэжэ болохо. Энээнэй түлөө ёнотойгоор оролдохо хэрэгтэй. Али нэгэн юумэнэй дутаа һаа, правительствода, ЦК-да хандажа байгты. Тиигэбэл хэзээшье дэмжэгдэхэт. Казагай ССР-эй бага бэшэ амжалтатай байһаниинь яһала зүб. Энээн тухай нүхэр Беляевай элидхэл дотор тэмдэглэгдэнхэй. Энэ жэлдэ республика мяха абалгаяа, гүрэндэ худалдалгаяа нилээд ехэдхэһэн байна. Хэрбээ энэ республика ороohо таряа абалгаар мүн лэ тиимэ үрэ дүн туйлаһан байгаа һаа, 1960 ондо мал ажал хүгжөөхэ эрхим арга боломжо байгуулһан байха һэн. Теэд Казахстанда ехэхэн дутагдалнуудай бии байһыень таанад харабат.

Хэлэгдэһэн дутагдалнуудые хэрбээ бидэнэрэй гаргаагүй һаа, манай хүдөө ажахые бүри амжалтатайгаар хүгжөөхын, манай арадай хэрэглэмжые гүйсэд хангахын тулада бүхы хэрэгтэй юумые бии болгохо гэһэн зорилгоёо түргэн шиидхэхэ байгаабди.

Манай арадай аша туһын тулада бүхы хүсэеэ зорюулан, бүри шангаар ажаллая, нүхэдүүд. Зай гэбэл—зуу үгы гэһэн ород оньһон үгэ байдаг. Зоримгой байха хэрэгтэй. Хэрбээ даажа яданаб гэжэ һанаа һаа, тэрээн тухайгаа сэхэ хэлэ. Бидэ гайхамшагта кадрнуудтайбди, хэнииешье һэлгэжэ болохо. Энэ заналта бэшэ, нүхэд. Даалгагдаһан хэрэгээ хүдэлмэрилэгшын дүүргэжэ шадаагүй һаань, тэрээнние үлүү шадабарітай, дүй дүршэлтэй хүнөөр һэлгэдэгынь гайхалтай бэшэ.

Рязаниин областиин удаан саг соо гэзгдэһыень таанад мэдэнэт. Түрүүн байһан хүтэлбэрилэгшэд ехэ зорилгонуудые шиидхэлгэдэ үргэн ниитые эмхидхэжэ, толгойлжо шадаагүй. Теэд партийна организацииие толгойлжо ороһон нүхэр Ларионов хүнүүдые элсүүлжэ, эмхидхэлэй хүдэлмэриие һайнаар табижа шадаа. Мүнөө тэрэл байһан хүнүүд үнэхөөрөө гайхамшагта юумэ хэжэ байна. Бидэнэртэ партиин даалгаһан уялганууд тон харюусалгатай юм, тэрээнии бидэнэр дүүргэхэ ёнотойбди гэжэ мэдэрүүлхын тулада энээнии хэлэнэб. Үүргэеэ дүүргэжэ шадаагүй һаа, һууряа ондоо хүндэ үгэ. 8 миллион коммунистнуудые нэгэдүүлһэн манай парти хэрэгтэй болоо һаань, ямаршье газарта хүдэлмэри эмхидхэжэ шадахагүй гэжэ байхагүй.

Би Казахстан тухай тодорхойгоор хэлэбэб, теэд бусадшье республиканuудта хүдэлмэриин дутагдалнууд үзэгдэнэ. Энээнһээ зохихо тобшолол хэхэ хэрэгтэй. Хэрбээ бидэнэрэй бэе бэедээ аягүй юумэ хэлээгүй һаамнай, арад зон ингэжэ хэлэхэ: таанад имагтал һайн юумэн тухайгаа хэлээд, муу юумээ харанагүй гээшэ гүт? Амжалта тухайгаа хэлэхэһээ гадна, бии байһан дутагдалнуудаа партийна ёһоор, эрид шууд, ленинскэ ёһоор элирүүлжэ, тэдээнии түргэнөөр усадхадаг байя. **(Альга ташалган).**

Хүдөө ажахые оньһожоруулха гэшэ ажалай бүтээсые дээшэлүүлхэ гол арга болоно

Нүхэдүүд! Мяханай, һүнэй хүн бүхэндэ хүртэсын талаар Америкын Холбоото Штадуудые хүсэхын түлөө социалистическэ мүрысөөн түрүү колхозууд, совхозуудай үүсхэлээр манай орон дотор дэлгэрэнхэй. Мяха абалгаар долоон жэлэй даалгабариие үлүүлэн дүүргэжэ, тэрэ зорилгоёо туйлахын тулада урагшаа дабшан, шухала алхам хэхэ бүхы арга боломжо бидэндэ бии. Энэ жэлдэ Советскэ Союз дотор 8,6 миллион тонно мяхан абтаа. Долоон жэлэй түсэбые дүүргэхын тула мяха абалгаяа үшөө жэл бүриин 8 миллион тонноор ехэдхэхэ хэрэгтэй юм. Энээндэ нэмэри болгон, мүрысөөнэй ашаар түсэбөө үлүүлэн дүүргэжэ, үшөө 4—5 миллион тонно мяха үлүү ехээр абаа һаа һайн байгаа. Тиигэбэл мяханай хүн бүхэндэ хүртэсын талаар оромнай Холбоото Штадуудые долоон жэлэй эсэс хүрэтэр хүсэхэ байгаа.

Энээнии туйлаха һайн арга боломжо манайда бии. Долоон жэлэй түсэбөөр хараалагдаһанай ёһоор 1965 ондо 16 миллион тонно мяха абахын орондо 20—21 миллион тонно абахын тулада жэл соо дундa зэргээр мяха абалгые бүхы ажахынуудай талаар 16 тухай процентээр, тиихэдэ колхозууд, совхозуудай талаар бүришье ехэ болгохо хэрэгтэй. Хэрбээ тиимэ хэмжээнэй нэмэлтэ мяха ababал, түрүү колхозууд, совхозуудай уряал бэелүүлэгдэхэ байна.

Энэ жэлэй дүн дээрэһээ харахада, колхозууд, совхозууд мяха абалгаяа 30 гаран процентээр дээшэлүүлээ. Теэд энэ процентые туйлаха гээшэ жэл ерэхэ бүри бэрхэтэй болохо байна. Энэ жэлдэ абтаһан мяханай 25 процентнь миллион бага үлүүтэй тонно болоо һаа, 1960 ондо энэмнай һураггүй ехэ тоо болохо, бүри саада жэлнүүдтэ энэмнай үшөөл бүри ехэ болохо бшуу. Тиимэһээ тон шангаар хүдэлхэ хэрэгтэй болохол.

Шангаар гэхэдээ, бэеэрээ шангаар хүдэлхэ тухай хэлэгдэнэ бэшэ, харин түбхын түрүүндэ эмхидхэлэй хүдэлмэри тухай, үргэн ниитын дунда ябуулагдадаг эмхидхэлэй, политическэ хүдэлмэриин далайса тухай хэлэгдэнэ бшуу. Хараад үзээл даа: зуун гектар газарта 12 центнер мяха абадаг колхозууд манайда бии, тиихэдэ тэдээнтэй адли эрхэ байдалда байгаад, газарай зуун гектар бүридэ 150—170 центнер мяха абадаг колхозууд манайда бии.

Бага үрэ дүн туйладаг колхозууд, совхозуудай түргэн дэбжэжэ, урагшаа дабшахаар ажал хэрэгээ эмхидхэгты. Тиигэбэл, жэшээнь, Россин Федераци өөрынгөө уялгануудые һураггүй түргэн дүүргэн, ниитэ хэрэгтэ өөрынгөө хубитые оруулжа, тайлбарилан хэлэхэдэ, газарай зуун гектар бүридэ дунда зэргээр 54 центнерһээ бага бэшэ мяха үгэжэ шадаха һэн.

Газарай зуун гектар бүридэ 101 центнерһээ бага бэшэ үүсэлэгдэһэн малай мяха абаха ёһотой Украинын ССР тухай мүн лэ тиигэжэ хэлэжэ болоно. Нүхэд, украинецууд, мүнөөдэр бидэнэр таанадые хүхеэд гээд абаабди, харин таанад бүхы юумэнэй урда орошообди гэжэ һаналайт. **(Зал соо шэмээтэй болоно).** Рязаниин амжалтые таанадта жэшээ болгон харуулбабди. Рязаниин областиин колхозууд, совхозууд газарай зуун гектар бүридэ мяха абалгаар таанадые ахижа гараа. Бэеэ шангалагты, алхамаа түргэдхэгты, нүхэдүүд!

Казахстанай шэнэ газарай совхозууд мал ажал хүгжөөхэ ехэ арга боломжотой. Чистовско совхозой директор нүхэр А. И. Козловой үгэ хэлэхыень би дуратайгаар шагнааб. Нүхэр Козловой юун гэжэ хэлэһыень таанад булта мэдэнэт. Тэрэ хадаа ЦК-гэй хүдөө ажахын таһагта хүдэлмэрилжэ байхадаа ехэхэн алдуунуудые гаргаһан юм. Тэрээндэ ехэ эрхэ олгогдоһон байгаа. Гэбэшье ниитэ гүрэнэй зорилгые тэрэ хүсэд ойлгожо шададаггүй, хүдөө ажахын талаар орёо зорилгонуудые шиидхэлгэдэ зүбөөр хандажа шададаггүй байгаа. Тэрэ хадаа шэнэ газарай томо совхозуудай нэгэндэ хүтэлбэрилэгшэ болгогдон эльгээгдээ һэн. Теэд тэрээнэй хэрэг һайн ябажа байна гэжэ харабат. Нүхэр Козловые энэ Пленумдэ уриха тухай асуудал ЦК-гэй Президиумдэ би табиһан байгааб. Энэ дурадхалые бүхы нүхэд дэмжэһэн юм. Чистовско совхоздохи хэрэг байдалые би хаража байдаг һэмби. Тэрээнэй һайн ажал тухай намда нэгэнтэ бэшэ хэлэгдэдэг һэн. Нүхэр Козлов бэлэдхэлтэй, хэрэгээ һайса мэдэдэг хүн юм. Тиин шэнэ газарай совхоз мал ажал хүгжөөхэ, тэжээл ехээр бэлэдхэхэ ямар арга боломжотой гээшэб гэжэ харуулхын тулада шэнэ газар дээрэ кукуруза нэбтэрүүлжэ эхилхыень нүхэр Козловто захиһан байгааб. Совхозой коллектив энэ арга боломжые харуулаа. 1959 ондо Чистовско совхоз 3501 гектарта кукуруза тариһан байна. Дунда зэргээр гектар бүриһөө 314 центнер эшэ набша, буурсаг абтаһан, 397 гектарһаа га бүриин 680 центнер, тиихэдэ 70 гектар дээрэһээ гектарай 1008 центнер абтаһан байна. Совхоздо 64 мянган тонно силос дарагданхай. Кукурузын силосэй центнерэй өөрынь үнэ 4 түхэриг 80 мүнгэн болоно.

Совхоз 1959 ондо түсэбэй ёһоор 4400 центнер мяха тушаахын орондо 7800 центнер тушааһан байна.

Шэнэ газарай совхозуудһаа хонидые зайсуулжа болохогүй гэһэн асуудал нүхэр Козлов зүбөөр табяа. Шэнэ газар эдлүүрилжэ эхилээд байхадамнай олон нүхэд Казахстанай хойто районуудһаа тэрээнэй урда, зүүн урда районуудта хонидые зөөлгэхэ хэрэгтэй гэдэг һэн. Тиихэ үедэ зарим нэгэшүүл энээнии зүбшөөһэн байгаа. Энэ хэрэгые заһаха хэрэгтэй. Казахстанай шэнэ газарай совхозуудта нарин ноohотой хони үсхэбэрилхэдэ муу бэшэ эрхэ нүхэсэл бии.

1960 ондо совхоздо 4500 гектарта кукуруза таригдаха юм.

Совхозой коллектив 1965 ондо газарай зуун гектар бүридэ 100 центнер мяха, 321 центнер һү абаха гэһэн зорилго урдаа табиһан байна. Шэнэ газарта кукуруза тариха гээшэ иимэ байна бшуу. Иимэ хүдэлмэриин түлөө нүхэр Козлов Ленинэй орденоор шагнагдаха эрхэтэй гэжэ тоолонобди. **(Үни удаан үргэлжэлһэн альга ташалган).**

Манай парти шүүмжэлхэ хэрэгтэй болоходонь хүдэлмэрилэгшые шүүмжэлдэг юм. Гэбэшье тэрэ хадаа хүнүүдые сэгнэдэг, хүнүүдэй заһаржа, ажалдаа һайн жэшээ харуулхадань хуушанайнь алдуунуудые хүлисэдэг, тэдээнии шагнадаг байна. **(Нэрьемэ альга ташалган).**

Нүхэдүүд! Хүдөө ажахын хүдэлмэриие оньһожоруулжа, ажалай бүтээсые дээшэлүүлхэ, продукциин өөрынь үные химдаруулха гээшэ мүнөө гол шухала болоод байна. Эндэ олон хүн энээн тухай хэлээ. Хүдөө ажахын үйлэдбэриие саашадань оньһожоруулха асуудалнууд тухай бидэнэр бодомжолжо байнабди.

Пленум дээрэ нүхэр А. Ф. Засядько үгэ хэлээ. Тэрэ хадаа предприятинуудаар ябажа, хүнүүдээр уулзаад, тэрээнэйнгээ дүнгүүд тухай ЦК-да элидхэһэн байна. Тэрэ хадаа дутагдалнуудые шүүмжэлдэг, тэдээнтэй эбсэдэггүй хүн юм. Энэнь ехэ һайн шанар гээшэ. Ажаглаһан дутагдалнууд тухайгаа тэрэ намда хөөрэһэн байгаа. Тиин би Пленум дээрэ үгэ хэлэхыень һайшаан дурадхаһан байгааб. Тэрээнэй шүүмжэлхы ажаглалтануудай олонхинь зүб. Манайда шэнүүрээрээ тон хүндэ тракторнуудай, ехэхэн дутагдалтай бусад машинануудай бии байһаниинь гэмшэлтэй.

Хүдөө ажахын министерство тушаа нүхэр Засядькын хэлэһэн шүүмжэлхы ажаглалтануудые Пленум дээрэ үгэ хэлэхэдээ нүхэр В. В. Мацкевич өөрһөө холодуулхые һэдэһэн байна. Та, нүхэр Мацкевич, үгэ хэлэхэдээ нүхэр Засядькоһоо үлүү бэрхэ байнат. **(Энеэдэн, альга ташалган болоно).** Гэбэшье тэрэ таниие зүб шүүмжэлээ. Ороной элдэб зононуудай онсо эрхэ байдалые хараадаа абангүйгөөр хүдөө ажахын машинануудые үйлэдбэрилдэг баримтанууд манайда үнэхөөрөө бии. Хүдөө ажахые үргэлжэдэнь оньһожоруулха зорилгые шиидхэлгэдэ бусадшье дутагдалнууд бии юм. Эдэ дутагдалнууд тухай дуугай байжа болохогүй. Эдэ асуудалнуудай талаар та, нүхэр Мацкевич, буруу байнат.

Мелиоративна техникэ тухай хэдэн үгэ хэлэхэ хүсэлэнтэйб. Нүхэр М. Е. Мацепуро энэ асуудалаар эндэ үгэ хэлэһэн байна. Бэлигтэй энэ эрдэмтые би үнинэй мэдэхэ болонхойб, ашатай туһатай ажал хэжэ байһандань тэрээнии ехэтэ хүндэлэгшэб. Колхозууд, совхозууд мелиоративна техникэ ехээр хэрэглэнэ. Тиибэшье иимэ машинануудаар хүсэд хангахын тула металл дуталдана. Металл ехээр үйлэдбэрилэгдэдэг боложо байна, гэбэшье, металлай хэрэглэмжэ бүришье ехэ болоно. Хүдөө ажахыда хэрэглэгдэхэ металл нэмэжэ олохо арга бэдэрхэ бэзэбди гэжэ һананаб. Металлургнууд эршэмтэй шангаар хүдэлөөд, түсэбһөө гадуур металл гаргаад байгаа һаа, хүдөө ажахыда туһалжа шадаха байна. Тиигэбэл хүдөө ажахын машинануудые, тэрэ тоодо мелиоративна машинануудые бүтээхэ металл үлүү гаража үгэхэ болоно. Хүдөө ажахые саашадань хүгжөөхын тула тракторнуудые, хүдөө ажахын бусадшье машина, зэбсэгүүдые бүтээн гаргаха шухала. Эгээн ажал ехэтэй хүдэлмэриие, жэшээнь, сахарай свёкло, хлопок элдүүрилхэ ажалые оньһожоруулха асуудалда анхаралаа хандуулха хэрэгтэй. Энээн тушаа һайн дурадхалнууд оруулагдаа.

Манай промышленность хүдөө ажахые шэнэ техникээр—машина, түхеэрэлгэнүүдээр бүри олоор хангадаг болохо юм. Хүдөө ажахын шэнэ машинануудые байгуулха тушаа тусхай комитет эмхидхэбэл яахаб. Энэ комитедтэ республикануудай хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдые оруулалсабал зүйтэй байгаа, тиигээ һаа ороной зарим зононуудай онсо өөрэ илгаа хүсэд хараада абтаха һэн.

Заһабарилгын-техническэ станцинууд тухай асуудалаар ЦК-гэй Пленум дээрэ олон нүхэд үгэ хэлээ. Һаяшаг Украинаар аяншалха үедөө колхознигуудтай хөөрэлдэхэдэмни мүн лэ иимэрхүү асуудал табигдаһан юм. Зарим РТС-үүдые колхозууд хоорондын заһабарилгын мастерскойнууд болгохо гэһэн дурадхал хэдэн нүхэдэй зүгһөө ороһон байна. Пленум дээрэ үгэ хэлэһэн олон хүн мүн лэ энэ асуудалда тогтоо. Дурсагдаһан асуудалые хаража үзэхөөр ха.

Колхозууд хоорондын холбоо байгуулха шухала байһан тухай дурадхал оруулагдана. Иимэрхүү дурадхалнууд МТС-үүдые шэнэдхэн хубилгаха асуудалай зүбшэн хэлсэхэ үедэшье дэбжүүлэгдэһэн юм. Тэрэ үедэ Центральна Комитедтэ бэшэһэн минии бэшэг соошье мүн лэ дурсагдаа бэлэй. Тиихэдэ дээрэ дурсагдаһан асуудалые ЦК-да зүбшэн хэлсээд, колхозцентртэ адлирхуу тусхай органуудые байгуулһанай хэрэггүй гэжэ шиидхээ һэмди.

Колхозууд хоорондын барисаанай улам үргэдэжэ байһантай дашарамдуулан энэ барисаае һайжаруулхада туһалхаар эмхидхэлэй шэнэ арга бэдэрхэ шухала гэжэ мүнөө үедэ дахинаа хэлсээн гарана. Колхозцентрнүүдые дахинаа байгуулһанай хэрэггүй. Районуудта колхозууд хоорондын организацинуудые байгуулха тухай асуудалые һайнаар бодожо үзэхөөр, яахадааб гэхэдэ, колхозуудай хүсые нэгэдүүлхэ тушаа олон асуудалнуудые шиидхэхээр болоод байна. Томо томо колхозуудай байгуулагдаад байһан мүнөө үедэ тэдэ колхозуудай хүсые дам саашань нэгэдүүлхэ гээшэ балайшье һайн бэшэ гэжэ һанагдана, юуб гэхэдэ, ажахын эмхидхэл һуларжа болохо байна. Электростанцинуудые, харгы, интернат-һургуули бариха гэхэ мэтэ асуудалнуудые шиидхэхэ хэрэгтэ колхозуудай хүсые нэгэдүүлхэ хэрэгтэй. Энэ һайшаалтай асуудалые бэелүүлхэ хэрэгтэй.

Дурсагдаһан асуудалаар Пленумдэ оруулагдаһан дурадхалнуудые хаража үзэмөөр.

Колхозууд болон совхозуудые олон инженернүүд механизаторнуудаар бэхижүүлхэ гээшэ зайлашагүй шухала. Колхозууд, совхозуудай мүнөө үедэ орёо оньһон баян техникэтэй болоод байхадань инженернүүд — механизаторнууд илангаяа олоор хэрэглэгдэхэ байна.

Хлопок, сахарай свёкло, хартаабха, соя, фасоль гэхэ мэтэ ургамалнуудые бар хүсэ гаргангүйгөөр үйлэдбэрилхэ зорилгые шиидхэхээр саг ерээ. Тиигэбэл ажалай бүтээсэ эрид дээшэлхэ, продукциин өөрынь үнэ химдарха болоно. Хлопогые квадратно-гнездовой аргаар таридаг болоходо ехэ мүнгэ зөөриин арьбалагдаха байһан тушаа тусхайлан тэмдэглэхэ хүсэлэнтэйб. Энэ түрүү аргын һайн байһаниинь хаа хаанагүй элирээ.

Мэргэжэлтэдэй һонирхолтой баримта харуулмаар:

Юрын аргаар тарилга хэхэдэ гектарта 153 килограмм үрэһэн ороно.

Квадратно-гнездовой аргаар тарилга хэхэдэ 77 килограмм үрэһэн ороно.

Хараалагдаһан нормын ёһоор квадратно-гнездовой аргаар хлопок тарихада 22 килограмм ороно.

Эдэ жэшээнүүд ехэ һонирхолтой байна.

Манай орондо 2.132 мянган гектар талмайда хлопок таригдана. Энэ талмайда тарилга хэхын тула иимэ хэмжээнэй үрэһэн хэрэглэгдэхэ болоно:

Юрын аргаар тарилга хэхэдэ—326 мянган тонно.

Квадратно-гнездовой аргаар тарилга хэхэдэ—164 мянган тонно. Тогтоогдоһон нормын ёһоор квадратно-гнездовой аргаар тарилга хэхэдэ 47 мянган тонно гэхэ гү, али 7 дахин бага үрэһэн орохо байна.

Тиимэһээ тогтоогдоһон нормын ёһоор, квадратно-гнездовой аргаар тарилга хэхэдэ юрын аргаар тарилга хэһэндэ орходоо 279 мянган тонно үрэһэн алмагдаха болоно.

Нэгэ тонно хлопогой үрэһэнһөө 170 килограмм тоһо, 400 килограмм жмых, 300 килограмм хальһа, 30 килограмм линта (хаядаһа) абажа болохо юм.

Арьбалагдаһан үрэһэнһөө 47 мянган тонно тоһо, 112 мянган тонно жмых, 84 мянган тонно хальһа, 11 мянган тонно линта абажа болохо байна. Заагдаһан продукциин үнэ сэн 924 миллион түхэригэй болохо.

Тогтоогдоһон нормын ёһоор квадратно-гнездовой аргаар тарилга хэхын тула 52000 сеялкэ хэрэгтэй болохо юм. Дээрэ дурсагдаһан сеялкэнүүдэй сэнгынь 260 миллион түхэригэй болохо. 1 жэлдэ арьбалһан үрэһөөрөө бүхы сеялкэнүүдэй сэнгые харюулжа болохо юм. Тиигээд үшөө 664 миллион түхэриг мүнгэ үлүү гаргажа үгэхэ болоно. Ажал ехэтэй хүдэлмэриие оньһожоруулһанай ашаар хэды ехэ арьбалалта хэгдэхэ гээшэб! Тиимэһээ ажалай хүсэн, мүнгэ зөөри ехээр алмагдаха болоно. Бидэнэр ажалые хүнгэдхэхэ, бүтээсыень дээшэлүүлхые оролдонобди.

Тарилгын энэ түрүү аргые хаа хаанагүй, тиимэ сагта хэрэглэдэг болое гэжэ уряалхые хүсэнэгүйб. Шэнэ сеялкэнүүдтэ хүдэлжэ шадаха хүнүүдэй бэлэдхэгдэхэ бүри энэ аргые бэелүүлжэ үргэлжэлхэ шухала.

Квадратно-гнездовой аргаар тарилга хэхэдэ сахарай свекло элдүүрилгые оньһожоруулха гээшэ ехэ удхашанартай гэжэ дүй дүршэл харуулна. Сахарай свекло ургуулжа абаха орёо оньһон ажалые оньһожоруулха арга одоошье бии болобо гээшэ. Үнэндөө сахарай свекло квадратно-гнездовой аргаар үшөөл таригданагүй. Колхозууд, совхозууд свеклые юрын аргаар таряад, хоёр тээшэнь элдүүрилжэ, ехэ ажалай хүсэ арьбална. Энэншье һайшаалтай.

Бидэнэр сеялкэ байгуулаад, квадратно-гнездовой аргаар свёкло таридаг болохын тула оролдохо зэргэтэйбди. Свеклые квадратно-гнездовой аргаар тарихадаа нэгэ жэгдээр гарадаг үрэһэ хэрэглэхэ шухала. Юуб гэхэдэ, хожомынь үлүү хүдэлмэри гарахагүй байха. Энэ зорилгые бэелүүлээ һаа, туйлай олон хүдэлмэришэд сүлөөлэгдэхэ, энэ ургамалай урдань ехээр таригдадаг газарта, илангаяа Украинада тарилгын талмай үргэдхэгдэхэ байна. Сахарай свекло тариха талмайе нилээд үргэдхэжэ, Украинын ажалшадай һайнаар хүдэлбэшье, республикын хэдэ хэдэн областьнуудта, тусхайлбал баруун областьнуудта свеклын талмай үргэдхэхэ ехэ арга боломжо бии юм.

Сахарай свеклын һайнаар ургадаг Сибирьтэ тарилгын талмайе үргэдхэхэ арга боломжын бии байһаниинь манние баясуулна. Красноярскда, Эрхүүдэ, Новосибирскдэ ямар һайн свеклын ургуулагдадаг байһые намда харуулаа һэн. Тэдэ районуудта 5 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэй свекло ургана. Хэрбээ тэдэ районуудта сахарай свёкло ехээр таридаг болоо һаа, ехэ амжалта туйлаха байнабди. Энэ ургамал сахарай гэжэ дэмы нэрлэгдэнэ бэшэ, энэ ургамал амта шэмэ һайнтай юм. Сахарай свёкло стол дээрэхи эдеэнэй шэмэг болодог байна. Сахарай свекло гээшэ колхозуудташье, гүрэндэшье олзотой ургамал юм, юуб гэхэдэ, энэ ургамал гүрэнэй бюджедтэ ехэ нэмэри оруулдаг байна, тиимэһээ манай финансын министр нүхэр А. Г. Зверев энэ ургамалые ехээр тарихые саг үргэлжэ дэмжэдэг. **(Зал соо шэмээтэй болоно).**

Гадна сахарай свеклые заводто эд болгоходо малда үнэтэй сэнтэй тэжээл гарадаг байна. Сахарай свеклын һүүлээр таригдаһан ургамалнууд һайнаар гарадаг гэжэ эли болонхой. Эгээл имэһээ энэ ургамалда ехэ анхарал хандуулагдана. Сахарай свеклын талмайе саашадаашье үргэдхэжэ, үрэһыень һайжаруулха, элдүүрилгыень оньһожоруулха асуудалда анхарал хандуулха шухала.

(Түгэсхэлынь 1960 оной январиин 1-нэй номерто)

Редактор Ц. Ц. ЦИБУДЕЕВ.

Адрес редакции: г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 26. Телефоны редакции: редактора—46-32, зам. редактора —32-74, отв. секретаря—27-37, отделов: партийной жизни—34-05, сельского хозяйства и советского строительства—47-59, промышленности и транспорта, пропаганды, информации—35-14, культуры—24-74, писем и рабселькоров—40-49, отдел переводов, корректорская—35-95, бухгалтерия—37-32. Для междугородных переговоров—16.

Н01234. г. Улан-Удэ Типография Министерства культуры Бурятской АССР Зак. № 5 … Тираж № 5144.